

Peter Štih

GORIŠKI GROFJE*

Goriški grofje se pojavijo v zgodovini ob koncu boja za investituro. Takrat se namreč začneta po Gorici ob Soči imenovati dva brata: Majnhard, leta 1117 prvič omenjen kot goriški grof¹ in nato 1125 še kot odvetnik oglejske cerkve², in Engelbert, že 1107 označen kot palatinski grof³. Tipično ime njihovega rodu, ki se je ponavljalo še v 15. stoletje je bilo prav Majnhard, zato bi jih lahko označili tudi kot Majnhardince⁴.

Vprašanje njihovega izvora še danes ni povsem razjasnjeno in razrešeno. Starejši raziskovalci od grofa R. Coroninija⁵ preko C. Czoerniga⁶ pa še vse do A. Jakscha⁷, so mislili - deloma na podlagi istih posesti, še bolj pa na podlagi enakih imen (Engelbert, Henrik, Majnhard) -, da so goriški grofje direktni potomci grofov v Pustertalu in Lurngauu. Niso pa zmogli rešiti problema, ki jim je bil prezenten, to je na podlagi virov genealoško povezati rodovnika Lurnskih in Pustriških grofov z rodovnikom ustanoviteljev samostana v Millstattu, to je z bavarskimi Aribonci⁸. Kajti da so bili goriški grofje sorodstveno povezani tudi s tem rodом bavarskih palatinov, ki so omenjeni naslov nosili od 977 do 1055, ko so ga izgubili zaradi (domnevnega) sodelovanja v zaroti proti cesarju Henrik II., je nesporno. Na to kaže že dedno odvetništvo, ki so ga nad millstattskim samostanom kasneje imeli goriški grofje⁹, še bolj pa

* Razprava je poglavje iz knjige *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*, ki jo je 1994 izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v zbirki *Razprave Filozofske fakultete ob sofinanciranju Zveze zgodovinskih društev za Slovenijo*, tako da je knjiga kot 11. zvezek vključena tudi v Zbirko *Zgodovinskega časopisa*.

¹ W. HAUTHALER, F. MARTIN, *Salzburger Urkundenbuch* (= SUB) II Bd., Salzburg 1916, št. 119; H. WIESFLECKER, *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten*, I. Bd., Innsbruck 1949 (= *Die Regesten I*), št. 176. Originalna listina je bila izgotovljena šele okrog 1143 (gl. SUB, prav tam)!

² P. KANDLER, *Codice diplomatici Istriano* (= CDI) 1125 = F. KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (= *Gradivo*) IV, Ljubljana 1915, št. 87. Darovnica patriarha Gerharda (1122-1129) v korist samostana Sv. Petra na Krasu, v kateri se Majnhard omenja kot *advocatus*, je datirana pomankljivo (*Anno incarnation...tertia...*). V kolikor se *tertia* v dataciji nanaša na indikcijo, bi šlo za leto 1125. Ta pomembna listina na žalost manjka v H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*. H. Wiesflecker v opombi pod št. 190 (k letu 1133), sicer pravi, da se po P. PASCHINI, *Storia del Friuli II*, Udine 1935, 22 sl., Majnhard že 1125 omenja kot odvetnik, vendar Paschini ne navaja vira. Wiesflecker je očitno prezrl P. KANDLER, CDI.

³ H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 170 in 179 (1122). *Palatinus comes Engilbertus*, ki se omenja okrog 1145 v tradicijski knjigi samostana v Michaelbeuernu (W. HAUTHALER, SUB I, Salzburg 1910, str. 797, št. 57 = H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 211), je že Engelbert II. V eni svojih zadnjih razprav, posvečenih problematiki, zvezani z goriškimi grofi, je E. KLEBEL, *Niederösterreich und der Stammbaum der Grafen von Görz und Schwarzenburg, Unsere Heimat* (Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich und Wien) 23, 1952, 120, izrazil mnenje, da Majnhardovemu bratu ni bilo ime Engelbert ampak Engelinus, ki hkrati tudi ni bil palatinski grof. Klebel se sklicuje na nekrolog samostana v Rožacu, ki ima pod 9. III. vpis *Meynardus comes, Engelinus comes frater eius* (H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 153) in na listino patriarha Ulrika iz okrog 1120 v kateri se omenjata *Maynardus de Gurizia* in njegov brat Engel... (H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 177), kar so vsi izdajatelji dopolnili v Engel(bertus). Klebel pa misli, da je potrebno brati Engelinus. Odločilen za presojo je vpis v rožaki nekrolog, ki pa ni sočasen z ostalimi vpisi, ampak dodan kasneje. Vsebuje pa ta nekrolog sočasen vpis *Engelpertus comes*. Tudi bi takšen vpis pomenil, da sta brata umrla istega dne, kar je manj verjetno. Hkrati je poleg imena Majnhard prav ime Engelbert značilno za goriške grofe v času do povezave s tirolsko grofovsko hišo.

⁴ H. WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite. Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts*, Schlern Schriften 124, Innsbruck 1955, 7.

⁵ R. CORONINI de CRONBERG, *Tentamen genealogico - chronologicum promovendae seriei comitum et rerum Goritiae*, Viennae 1759², 65 sl.

⁶ C. CZOERNIG, *Das Land Görz und Gradisca* (mit Einschluss von Auileja), Wien 1873, 490 sl.

⁷ A. JAKSCH, *Monumenta historica ducatus Carinthie* (= MDC) IV/2, Klagenfurt 1906, genealoška tabela XIV v prilogi, vendar je kasneje že sodil drugače: ISTI, *Geschichte Kärntens bis 1335 II*. Bd. (1246 - 1335), Klagenfurt 1929, 416.

⁸ O Ariboncih, enem najpomembnejših plemiških rodov v bavarsko-karantanskem prostoru od karolinške dobe pa vse do 11. stoletja, primerjaj: M. MITTERAUER, *Karolingische Markgrafen im Südosten. Fränkische Reichsaristokratie und bayerischer Stammesadel im österreichischen Raum*, Archiv für österreichische Geschichte (= AÖG) 123, 1963, 188 sl.; H. DOPSCH, *Die Aribonen: Staatsprüfungsarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung*, Wien 1968 (tipkopis); *Lexikon des Mittelalters* Bd. I, 929.

⁹ A. JAKSCH, MDC III, št. 692, 1512; IV, št. 1738, 2190, 2529 (str. 429).

privilegij papeža Kaliksta II. iz 1122, s katerim sprejema omenjeni samostan v zaščito in v katerem je rečeno, da so ga zgradili starši oziroma boljše predniki (*a suis parentibus edificatum*) zgoraj omenjenega palatinskega grofa Engelberta¹⁰. Zdelo se je, da je problem rešen, ko se je Eislerju 1907 po naključju posrečilo, najti v zbirki prepisov različnih, danes izgubljenih millstattskih rokopisov, podatke, da je bilo ženi ustanovitelja millstattskega samostana Ariba ime Liutkarda¹¹. Kajti že od prej je bilo znano, da je bila Liutkarda žena Engelberta, grofa v Pustertalu¹², in zdelo se je očitno, da je bila v drugem zakonu poročena z Aribom ter da so iz tega zakona izvirali kasnejši goriški grofje, to je zgoraj omenjena Majnhard in Engelbert. Toda 1929 je genealog C. Trotter zavrnil to tezo z ugotovitvijo, da Engelbertova in Aribova žena Liutkarda ne more biti ena oseba, saj je med njima prevelika časovna razlika¹³, vendar poskusa nove rešitve ni podal. S pomočjo druge metode, raziskave posesti in njenega prehajanja iz roke v roko - ki jo je pri nas z velikim uspehom uporabljal tudi L. Hauptmann -, se je problema nato lotil E. Klebel¹⁴ in prišel do enakega rezultata kot svojčas Eisler. Kolikor mi je znano, sta se s tem težkim vprašanjem zadnja ukvarjala A. M. Scheiber in E. Weinzierl- Fischer¹⁵ ter v glavnem potrdila mnenje, da lahko velja kot zagotovljeno, da kasnejši goriški grofje izvirajo od odstavljenega bavarskega palatinskega grofa Ariba, čeprav to vprašanje v vseh podrobnostih še ni razrešeno. V grobih potezah je s tem predstavljeno stanje raziskav po genealoški strani.

Z izjemo nebitvenih podrobnosti je nato genealogija goriških grofov poznana in zagotovljena vse do izumrtja rodu leta 1500. Z realno delitvijo posesti 1267 oziroma 1271¹⁶ med goriška grofa in brata Majnharda IV. (kot tirolski deželni knez (grof) drugi in kot koroški vojvoda prvi tega imena) in Alberta II. sta nastali dve posebni veji tega rodu. Majnhardinska veja je po moški strani nato izumrla že v drugi generaciji (1335), v ženski pa 1369. Albertinska linija se je nato 1342¹⁷ zopet delila na ožjo goriško vejo, s katero so goriški grofje leta 1500 izumrli, in na istrsko vejo, ki pa je z grofom Albertom IV. trajala le eno generacijo (+ 1374). Od prvega, Majnharda I., pa do zadnjega, Leonharda, je goriška grofovsko hiša štela devet generacij¹⁸:

- 1) Majnhard I. (1102-1142 ca.), Engelbert I. (1103-1122 ca.);
- 2) Otroci Majnharda I.: Henrik I. (1139-okoli 1150), Engelbert II. (1132-ok. 1191-), Berta, Ulrik, Beatriks;
- 3) Sinovi Engelberta II.: Majnhard II. (1158-okoli 1231), Engelbert III. (1186-1220);
- 4) Sinovi Engelberta III.: Majnhard III. (1221-1258), Albert I. (+ 1250). Hčerka Majnharda II.: Hermingarda (+ okoli 1230);
- 5) Otroci Majnharda III.: Majnhard IV. (1238-1295), Albert II. (1238(?)-1304), Adelajda (+ 1291), Berta. Sin Alberta I.: Majnhard V. (+ 1318);

¹⁰ A. JAKSCH, MDC III. št. 570 = H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 179; gl. tudi E. WEINZIERL-FISCHER, Geschichte des Benediktinerklosters Millstatt in Kärnten, Archiv für vaterländische Geschichte und Topografie (= AGT) 33, 1951, 26 sl.

¹¹ R. EISLER, Die Legende vom heiligen Karantanenherzog Domitianus, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (= MÖG) 28, 1907, 79 sl.

¹² O. REDLICH, Die Traditionsbücher des Hochstifts Brixen, Acta Tirolensia, Urkundliche Quellen zur Geschichte Tirols, Bd. I, Innsbruck 1886, št. 66; regist A. JAKSCH, MDC III, št. 230.

¹³ C. TROTTER, Die Grafen von Ebersberg und die Ahnen der Grafen von Görz, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 25, 1929, 15 sl. Lurnški grof Engelbert in njegova žena Liutkarda se omenjata 1022-1039, Aribu je prišel na Koroško šele po 1054, goriška grofa Majnhard in Engelbert pa se omenjata šele v začetku 12. stoletja (gl. zgoraj op. 1 - 3). Iz drugih razlogov je že E. WERUNSKY, Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, Wien 1894, 485, op. 2, zavrnil Eislerja.

¹⁴ E. KLEBEL, Die Ahnen der Herzoge von Kärnten aus der Hause der Spanheimer, AGT 24-25, 1936, 47 sl.

¹⁵ A. M. SCHEIBER, Zur Genealogie der Grafen von Görz, Adler (Monatsblatt) 1. (15.) Bd., 1947 - 1948, 22-25, 34-40, 210-213; E. WEINZIERL-FISCHER, Geschichte, 24-33, s pregledom stanja raziskav.

¹⁶ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 771, 866-868. Listina iz 1267 je znana le v regestu v Görzer Archivrepertorium (= GR) 365 (Tiroler Landesarchiv, Innsbruck (= TLA), Rep. B. 10) in pri R. CORONINI de CRONBERG, Tentamen, 317.

¹⁷ H. WIESSNER, MDC X, št. 161.

¹⁸ Primerjaj genealoške tabele: R. CORONINI de CRONBERG, Tentamen, 88, 155, 236; C. CZOERNIG, Das Land Görz, 947; A. JAKSCH, MDC IV, genealoška preglednica XIV v prilogi; ISTI, Geschichte II, 416; F. KOS, Gradivo IV, 645; F. CUSIN, Il Confine orientale d'Italia nella politica Europea del XIV e XV secolo, Vol. II, Milano 1937, preglednica I v prilogi; B. GRAFENAUER, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965⁷, genealoška preglednica VIII v prilogi; P. ŠTIH, Goriški grofje, Enciklopedija Slovenije 3, 288.

Albertinska veja:

- 6) (1) Otroci Alberta II.: Henrik II. (+ 1323), Albert III. (+ 1327), Klara Eufemija, Emerentia;
- 7) (2) Otroci Henrika II.: Majnhard VI. (+ 1318), Neža, Alzubeta (?), Elizabeta; iz drugega zakona: Ivan Henrik (1322-1338). Otroci Alberta III.: Albert IV. (okoli 1305-1374), Majnhard VII. (+ 1385), Henrik III. (+ 1360), Elizabeta, Katarina, Katarina, Klara, Margareta;
- 8) (3) Otroci Majnharda VII.: Ana, Uršula, Elizabeta, Katarina; iz drugega zakona: Henrik IV. (1376-1454), Ivan Majnhard (+ 1429); sin Henrika III.: Ivan (+ po 1413);
- 9) (4) Otroci Henrika IV.: (? : Sigismund, Jurij, Ulrik, Friderik, Ana, Barbara) Margareta, Ana; iz drugega zakona: Ivan (+ 1462), Ludvik (+ 1456), Leonhard (+ 1500); sin Ivana Majnharda: Henrik ml. (1412);

Majnhardinska veja:

- 6) (1) Otroci Majnharda IV.: Oton (+ 1310), Albert (+ 1292), Ludvik (+ 1305), Henrik (+ 1335), Elizabeta (+ 1313), Neža (+ 1293);
- 7) (2) Otroci Otona: Ana (+ 1331), Uršula (+ 1327), Eufemija (+ 1330), Elizabeta (+ 1347); Albertova hčerka: Margareta; Henrikovi otroci: Leopold, Adelajda, Margareta "Maultasch" (1316-1369);
- 8) (3) Sin Margarete "Maultasch": Majnhard (+ 1363).

Že v prvi generaciji nosi predstavnik tega rodu naslov goriškega grofa (gl. op. 1). Kako so do njega prišli ni popolnoma jasno, saj takrat kakšna Goriška grofija še ni obstajala. Ta se je na podlagi posesti in pravic, ki si jih je ob Soči pridobil ta rod izoblikovala šele v njihovi dobi¹⁹. Prvič se *comitatus (et dominium) Goricie* omenja šele v delilni pogodbi iz 1271²⁰. V začetku 12. stoletja je bila Gorica nedvomno del Furlanske grofije²¹, kjer je naslov furlanskega grofa od 1077 nosil oglejski patriarh²², Gorica sama pa je bila še v 14. stoletju oglejski fevd²³. Zato so se Goriški imenovali grofje ali po grofovskih pravicah, ki so jih od svojih prednikov podedovali na zgornjem Koroškem, kot je menil M. Kos²⁴, ali pa so si ta naslov izpeljevali iz pravic, ki so si jih pridobili v Furlaniji, med katere spada v prvi vrsti odvetništvo nad oglejskim patriarhatom²⁵, kar je predvsem pomenilo pravico do visokega sodstva²⁶. Kakorkoli že, v začetku 13. stoletja so naslovu goriški grof v intulaciji svojih listin dodali še *dei gratia*²⁷, formulo, ki je iz cesarskih in kraljevih diplom prešla v listine najvišjega plemstva. Leta 1237 se je goriški grof Majnhard III. poročil z Adelajdo, eno od dveh hčera in polnopravnih dedinj Alberta III., zadnjega moškega predstavnika stare tirolske grofovke hiše. S to poroko je bil načrtan razvoj, ki je imel za goriško grofovsko hišo kar največje posledice: po smrti Alberta III. 1253 so goriški grofje namreč v

¹⁹ Okvirno primerjaj: P. ŠTIH, Goriški grofje in oblikovanje pokrajine ob Soči in na Krasu v deželo, Zgodovinski časopis (= ZČ), 41, 1987, 41 sl.

²⁰ Glej H. WIESSNER, MDC V, št. 72. Omemba iz 1217 *versus comitatum Goritiensem* (F. SCHUMI, Urkunden und Regestenbuch des Herzogtums Krain (= KUB) Bd. II, Laibach 1884 u. 1887, št. 33), ki jo je L. HAUPTMANN, Krain, Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4, Wien 1929, 351, imel za pristno, je šele izpod peresa prepisovalca iz začetka 18. stoletja, medtem ko točnejši prepis listine tega pasusa nima (M. KOS, Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku, ZČ 19-20, 1965-1966, 146 sl.).

²¹ Okrog 1070-1080 je v tradicijski notici briksenškega škofa Altvina za neko posest, ki je bila darovana briksenški cerkvi, rečeno, da leži *in regno Italico comitatu Foriulanense loco Goriza*: O. REDLICH, Die Traditionsbücher, št. 240. Gl. tudi naslednjo op. in K. KAPUDER, Nastoj grofije Goriške, Carniola n. v. 5, 1914, 39.

²² F. SCHUMI, KUB I, št. 51; H. SCHMIDINGER, Patriarch und Landesherr. Die weltliche Herrschaft der Patriarchen von Aquileja bis zum Ende der Staufer, Graz - Köln 1954, 62 sl.

²³ Še 1339 je oglejski patriarh investiral goriške grofe v oglejske fevde *per banderiam armaturam comitatus Goritie, videlicet rubei et albi coloris* (V. JOPPI, Documenti Goriziani (= DG), Archeografo Triestino N. S. (= AT) 14, 1887, št. 147), kar celo pomeni, da je oglejski patriarh celotno Goriško grofijo smatral za oglejski fevd.

²⁴ M. KOS, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, 180; ISTI, Goriški grofovi, Enciklopedija Jugoslavije 3, 496.

²⁵ E. WERUNSKY, Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, 485 sl.; H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich, MIOG 54, 1948, 331 sl.

²⁶ Glej npr. E. SCHWIND-A. DOPSCH, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erbländer im Mittelalter, Innsbruck 1915, št. 20 = H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 319.

²⁷ Prvič 1201: A. JAKSCH, MDC III, št. 1512 = H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 314.

dveh zamahih (1254, 1263) dedovali celotno dediščino tirolskih grofov, to je predvsem grofijo Tirolsko z izjemno pomembnimi potmi in alpskimi prehodi - med njimi je bil tudi že takrat najpomembnejši Brenner - in odvetništvo ter fevd škofij v Brixnu in Tridentu²⁸. Naravna posledica tega je bila, da so se začeli označevati kot *comites Goricie et Tirolensis*²⁹. Tudi po delitvi 1271 sta nosili obe liniji enak naslov, le s to razliko, da je majnhardinska na prvo mesto te titulacije praviloma postavljala Tirolsko, albertinska pa Gorico.

Še en grofovski naslov, ki so ga nosili goriški grofje, je potrebno omeniti. To je naslov (koroškega) palatinskega grofa. Kot smo na začetku videli, sta že Engelbert I. in njegov nečak Engelbert II. nosila ta naslov (gl. op. 3), vendar ta nato izgine iz goriške titulacije vse do 14. stoletja³⁰. 1339 jim Habsburžani kot koroški vojvode podelijo v fevd koroški palatinat³¹, v delilni pogodbi iz 1342 pa goriški bratje določijo, da nosi naslov koroškega palatinskega grofa najstarejši med njimi (Albert IV.)³². Od takrat se naslov *phalczgraf in Kernden* pojavlja v njihovi titulaciji³³. Kot je prepričljivo pokazal H. Dopsch se je naslov palatinskega grofa, ki so ga v prvi polovici 12. stoletja nosili goriški grofje, nanašal na Bavarsko in ne na Koroško. Očitno so ga nosili kot potomci pregnanih bavarskih palatinov Ariboncev, ne da bi jim zaradi tega šle kakšne posebne pravice ali moč. Tudi kontinuiteta tega naslova (in urada) na Koroškem od 12. do 14. stoletja ni zagotovljena, čeprav nekaj indicov govori tudi za takšno mnenje³⁴, in je povsem mogoče, da je ta naslov - urad pa prav gotovo - nastal šele v poznem srednjem veku³⁵. Kolikšna je bila dejanska veljava tega naslova, pa je težko presoditi. Razsodba vojvode Alberta III. iz 1391 sicer potrjuje, da ima palatinski grof pravico soditi vojvodi, medtem ko ta osebno sedi na vojvodskem stolu³⁶ (torej le na dan ustoličenja), vendar ni v praksi ta pravica nikoli

²⁸ 1254 delitev tirolske dediščine z drugim Albertovim zetom Gebhardom Hirschbergškim in po njegovi smrti 1263 še pridobitev večine te polovice: H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 620, 707; H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 30, 42; J. RIEDMANN, Die Anfänge Tirols, Österreich im Hochmittelalter (907 bis 1246), Österreichische Akademie der Wissenschaft, Veröffentlichungen der Kommission für die Geschichte Österreichs Bd. 17, Wien 1991, 248 sl.; ISTI, Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335, Österreichische Akademie der Wissenschaft, Phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte Bd. 307, Wien 1977, 8 sl.

²⁹ Prvič 1256 (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 631).

³⁰ Opis ustoličevanja 1286 pri Janezu Vetrinjskem, kjer se kot koroški palatinski grof omenja goriški grof, je nastal šele v tridesetih letih 14. stol. (prim. B. GRAFENAUER, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Dela 7 I. razreda, SAZU, Ljubljana 1952, 92 sl., 292 sl.; A. LHOTSKY, Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs, MÖG, Ergänzungsband 19, 1963, 202 sl.). Titulacija listine z dne 7. oktobra 1257 (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 647) *Menhardus de Gurizia et Tyrolis et Palatinus comes Carinthiae et ecclesiarum Aquileiensis, Tridentinae ac Brixinensis advocatus*, ki se je ohranila le po prepisu iz 18. stoletja, pa v zgornji obliki zagotovo ne spada k Majnhardu III.: primerjaj B. GRAFENAUER, ZČ 8, 1954, 257; L. HAUPTMANN, Der kärntnische Pfalzgraf, Südost-Forschungen 15, 1956, 112, op. 5.

³¹ H. WIESSNER, MDC X, št. 114.

³² H. WIESSNER, MDC X, št. 161, paragraf V.

³³ Npr. 1356. I. 4., Lienz (Registratrbuch der Grafen von Görz (= RB), fol. 70'; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (= HHStAW), sig. W 594); 1364. VI. 6., Dunaj (HHStAW, splošna serija listin (= SSL)); 1365, IV. 29., Metlika (E. SCHWIND - A. DOPSCH, Ausgewählte Urkunden, št. 120); 1367, X. 15. (P. KANDLER, CDI).

³⁴ Obstoje koroškega palatinata pred 14. stoletjem sta v novejšem času zagovarjala L. HAUPTMANN, Der kärntnische Pfalzgraf, 108 sl., in nato H. DOPSCH, Gewaltbote und Pfalzgraf in Kärnten, Carinthia I 165, 1975, 139 sl. Slednjemu predstavlja enega glavnih argumentov za obstoj koroškega palatinata v goriških rokah pred 14. stoletjem cestni regal (*conductus*), ki so ga imeli goriški grofje. Dopsch, ki se sklicuje predvsem na listino iz 1234 (A. JAKSCH, MDC IV, št. 2094=H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 459) - po njej naj bi goriškim grofom ne šla pravica spremstva samo na njihovem teritoriju, ampak v celi vojvodini Koroški - in na paralele z Bavarsko in pokrajino ob Renu, izpeljuje cestni regal Goriških iz koroškega palatinata in ga torej razume kot pravico, ki je šla nosilcu palatinata. Če bi obveljala ta Dopscheva interpretacija, bi morali spremstvo Goriškim plačevati tudi Štajerci in Avstrijci, ki so preko Koroške potovali v Furlanijo, toda zanje (in za Korošce!) je v listini iz 1234 izrecno rečeno, da ga plačujejo oglejskemu patriarhu, in to celo v primeru (v višini dveh tretjin) če so potovali čez goriški Plockenpaß. Pred Dopschem in Hauptmannom so obstoj koroškega palatinata pred 14. stoletjem zagovarjali predvsem P. PUNTSCHEIT, Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten, Leipzig 1899, 291 sl., pa tudi J. MAL, Osnove ustoličevanja karantanskega kneza, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo (= GMDS) 23, 1942, 9. sl. (po separatu); ISTI, Slovenska Karantanija in srednjeveška nemška država, Razprave 2 I. razreda SAZU, 1953, 115, op. 15. K slednjemu primerjaj oceno B. GRAFENAUERJA v ZČ 8, 1954, 256 sl.

³⁵ A. JAKSCH v Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländern I/4, 1929, 176, in zlasti M. WUTTE, Zur Geschichte der Edlinger, dr. Kärntner Pfalzgrafen und des Herzogstuhles, Carinthia I 139, 1949, 36 sl. Glej tudi B. GRAFENAUER, Ustoličevanje, 292 sl., in H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 332. Enega zadnjih pregledov te problematike daje C. FRÄSS-EHRFELD, Geschichte Kärntens Bd. 1: Das Mittelalter, Klagenfurt 1984, 427 sl. Tudi posestna zgodovina Možberka in Kamna, ki sta spadala k uradu koroškega palatinata, ne govori v prid tezi, da so Goriški posedovali ta naslov in urad že v 12. in 13. stoletju. Tako je bil Možberk prvotno oglejska posest, ki so ga goriški pred 1150 dobili v fevd (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 230, 317), in tudi Kamen je bil prvotno posest tirolskih grofov, ki so ga Goriški podedovali šele po letu 1253.

³⁶ H. WIESSNER, MDC X, št. 969; M. WUTTE, Zur Geschichte, 41.

potrjena in verjetno tudi nikoli ni bila izvajana. Težko si je namreč predstavljati, da bi Habsburžani, ki so kot avstrijski vojvode s *privilegium maiusom* to pravico odrekli celo vladarju³⁷, kaj takega trpeli na Koroškem s strani svojih vazalov. Je pa po drugi strani s konkretnim primerom potrjeno poročilo Tomaža Ebendorferja v Avstrijski kroniki iz okrog srede 15. stoletja, da ima goriški grof, sedeč kot palatinski grof na zahodnem sedežu vojvodskega stola, pravico podeljevati fevde v primeru, da tega noče storiti vojvoda³⁸. Ob ustoličitvi Ernesta Železnega za koroškega vojvodo je namreč goriški grof Henrik IV., v listini, datirani s 23. marcem 1414, sedeč na zahodnem, palatinskem, sedežu vojvodskega stola, podelil v fevd deželno sodišče Murau³⁹.

Najpomembnejši urad, ki so ga že prve generacije goriških grofov imele v svojih rokah, je bilo dedno odvetništvo nad oglejskim patriarhatom. Sodstvo, ki ga je izvajal odvetnik, je pomenilo pomemben vir dohodkov. Po sporazumu iz 1150 je goriškim grofom na račun tega naslova pripadla ena tretjina vseh kazni⁴⁰, po pravnem napotilu iz 1202, ki sploh daje najboljši vpogled v obveznosti, pravice in dohodke goriških grofov kot oglejskih odvetnikov, pa že polovica in še druge dobrine⁴¹. Predvsem se zdi, da je bila Gorica s širšo okolico kot fevd oglejske cerkve službeni fevd oglejskega odvetnika in da jo je prav ta urad prinesel v posest Majnhardincem⁴², podobno pa sklepa H. Wiesflecker še za druge goriške fevde, raztresene po Furlaniji, kot so Latisana, Belgrado, Flambro, Precenico, Codroipo in Castelnovo⁴³. Od teh fevdov so Goriški nekatere lahko posedovali tudi kot generalni glavarji (kapitani) oglejskega patriarhata, ko so si pod Henrikom II. konec 13. stoletja uspeli pridobiti ta pomembni urad - v času sedisvakance je bil generalni glavar skupaj z oglejskim kapitljem nosilec oblasti v patriarhatu - za daljše obdobje⁴⁴.

Naslov oglejskega odvetnika so goriški grofje redno navajali tudi v svoji titulaciji v listinah, pa tudi na pečatih. Po izumrtju tirolskih grofov 1253 pa so si uspeli pridobiti še odvetništvo nad briksenško in tridentsko škofijo in tudi ta dva naslova so začeli redno navajati poleg svojih imen. Ob delitvi tirolske posesti med oba zeta Alberta III. 1254 je bila sicer odvetščina nad Briksnom še izrecno izvzeta iz Majnhardove dediščine⁴⁵, vendar so si jo Goriški zagotovili v naslednji generaciji, leta 1263 oziroma 1265, v sporazumu z briksenškim škofom Brunom⁴⁶. Odvetščino nad tridentsko škofijo pa so si zagotovili že 1256⁴⁷, čeprav tudi tu ni šlo brez težav, predvsem nasprotovanja kapitlja⁴⁸. Poleg tega so bili goriški grofje najkasneje od 1194 tudi odvetniki škofije v Poreču⁴⁹, od katere so na ta račun imeli v fevdu Pazin⁵⁰, vendar tega naslova nikoli niso nosili v svoji titulaciji.

³⁷ E. SCHWIND-A. DOPSCH, *Ausgewählte Urkunden*, št. 7: *Eciam debet dux Austriae de nullis oppositionibus vel obiectis quibuscumque nec coram imperio nec aliis quibuslibet cuiquam respondere, nisi id sua propria et spontanea facere voluerit voluntate...*

³⁸ B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje*, 123 (*Sicque feuda petentibus confert (vojvoda), et si aliquibus conferre recusat, his Comes Gortiae pro tunc ex iure ab alia parte residens habet conferre, et ne nimis proteletur altercatio*).

³⁹ M. WUTTE, *Zur Geschichte*, 41, 42 (z objavo listine).

⁴⁰ H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 230.

⁴¹ E. SCHWIND-A. DOPSCH, *Ausgewählte Urkunden*, št. 20 = H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 319. Primerjaj tudi: E. WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 499 sl.; H. SCHMIDINGER, *Patriarch und Landesherr*, 76 sl.; E. SGUBIN, *L'avvocazia dei Conti di Gorizia nel Patriarcato d'Aquileia*, *Studi Goriziani* (= SG) 23, 1963, 95 sl.; G. HUGES, *L'istituto dell'avvocazia, con particolare riguardo a quella dei Conti di Gorizia*, SG 23, 1963, 109 sl. O načinu, kako so Goriški prišli do oglejske odvetščine, glej še M. KOS, *Urbarji Slovenskega primorja II*, *Viri za zgodovino Slovencev 3*, *Srednjeveški urbarni za Slovenijo 3*, Ljubljana 1954, 20 sl.

⁴² P. S. LEICHT, *La Costituzione provinciale goriziana al tempo dei Conti*, *Memorie Storiche Forogiuliesi* (= MSF) 18, 1922, 140 sl.; P. ŠTIH, *Goriški grofje in oblikovanje*, 43.

⁴³ H. WIESFLECKER, *Die politische Entwicklung*, 333.

⁴⁴ E. WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 502 sl.; P. S. LEICHT, *Parlamento Friulano (1228 - 1420)*, Bologna 1917, XXIV, CXLII; H. SCHMIDINGER, *Patriarch und Landesherr*, 100; G. VENUTI, *La politica italiana di Enrico II conte di Gorizia*, SG 16, 1954, 101 sl.

⁴⁵ H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 620.

⁴⁶ H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 707, 739.

⁴⁷ H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 635-637.

⁴⁸ G. J. RIEDMANN, *Die Beziehungen*, 47 sl.

⁴⁹ P. KANDLER, *CDI 1194*, X. 5.

⁵⁰ G. P. ŠTIH, *Goriški grofje in geneza Pazinske grofije*, *Acta Histriae III.*, 1994, 55 sl. Poleg opomb 41-49 te razprave glej za razna nižja odvetništva, ki so jih Goriški imeli: W. BAUM, *Zur Kirchen- und Klosterpolitik der Grafen von Görz*, *Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten*, Millstatt 1988, 55 sl. (do Majnharda III.).

Državni knezi (*imperia principes, Reichsfürsten*) starejši goriški grofje niso bili, čeprav je bil njihov pomen za vladarja in državo velikokrat večji od tistih, ki so to tudi uradno bili. Tako je bil Majnhard III. eden najzvestejših zaveznikov cesarja Friderika II., v katerega imenu je po izumrtju Babenberžanov nekaj časa kot glavar upravljal najprej Štajersko in nato še Avstrijo⁵¹. Njegov sin Majnhard IV. je s svojo politično, finančno in vojaško pomočjo odločilno pripomogel, da se je njegov prijatelj kralj Rudolf I. lahko uveljavil nasproti Otokarju Přemyslu⁵². Grof Henrik II. pa je bil v začetku 14. stoletja zvesti zaveznik Friderika Lepega v boju z Ludvikom Bavarskim za državni prestol⁵³. Prvi goriški grof, povzdignjen v rang državnega kneza, je bil Majnhard IV., začetnik majnhardinske veje goriških grofov, ki je ta naslov - šel je tudi njegovim dedičem - dosegel 1286 ob podelitvi vojvodine Koroške⁵⁴. Albertinska veja goriških grofov je ta naslov dobila šele pod kralji in cesarji iz dinastije Luksemburžanov. 1365 je cesar Karel IV. imenoval Majnharda VII., "svojega in Rimske države kneza in zvestega", za svojega svetovalca in dvorjana⁵⁵. Zdi se, da ima ta povzdig Goriških svojo utemeljitev na eni strani v prelomu sodelovanja goriškega grofa Majnharda VII. s Habsburžanom Rudolfom IV.⁵⁶, na drugi strani pa v rivalski politiki habsburške in luksemburške dinastije, v kateri so Luksemburžani slabili moč Habsburžanov z priznavanjem državne neposrednosti najpomembnejšim habsburškemu vazalom. Najočitnejši takšen primer so celjski grofje⁵⁷, v povsem isto smer pa je npr. naravnana tudi Sigismundova investitura goriških grofov Henrika IV. in Ivana Majnharda leta 1415 v državne fevde: *die graffschafft zu Goertz mit aller czugehorunge, die phallentzgraftschafft zu Kerenden, das gericht zu Flamber in Fryaul, die graffschafft zu Hewnburg mit aller czugehorunge, den pan und acht czolle muencze iarmerckte wochenmerckte ... und dorczu alle andere lehen die ire vordernan sy recht und redlich von dem heiligen Romischen riche gebracht haben ...*⁵⁸. Kajti koroški palatinat ni bil državni, ampak deželnoknežji fevd, ki so ga Habsburžani kot koroški vojvode 1339 podelili Goriškim⁵⁹. Prav tako tudi Gorica na bila državni, ampak oglejski fevd⁶⁰. In ko je 1420 propadla kneževina oglejskih patriarhov, je goriški grof Henrik IV. 1424 v Benetkah kleče sprejel od beneškega doža, kot pravnega naslednika oglejskega patriarha, investituro *de omnibus pheudis suis que ipse et progenitores sui a Camera Aquilegensis antiquitus habuerunt et tenuerunt*⁶¹. Pravno zmedo, ki je nastala, ko se je vsaka stran sklicevala na svoje pravo, si lahko predstavljamo. Kakorkoli že, pozni goriški grofje so sicer dosegli državno knežstvo, a njihova

⁵¹ V letih 1248-1250: H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 526, 532, 541, 542, 544, 546, 547; A. VEIDER, Die politischen Beziehungen der Grafen von Görz zu den deutschen Herrschern und den Landesfürsten von Österreich, Prüfungsarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung, Wien 1940 (tipkopis), 30-32.

⁵² H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 112 sl.

⁵³ A. VEIDER, Die politischen Beziehungen, 66 sl.

⁵⁴ E. SCHWIND-A. DOPSCH, Ausgewählte Urkunden, št. 72 = H. WIESSNER, MDC V, št. 672 = H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten, II. Bd./I. Lieferung (Die Regesten Meinhard's II. (I.) 1271 - 1295), Innsbruck 1952, št. 485 (... *curavimus investire eundem cum suis hereditibus qui sibi in eodem ducatu successerint, iuri honori et titulo ceterorum imperi principum perpetuo ascribentes* ...).

⁵⁵ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 351; E. WERUNSKY, Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, 491. Prim. tudi K. CZOERNIG, Das Land Görz, 594 sl., s številnimi podatki, vendar njegovo dokazovanje, da so bili že prvi Goriški državni knezi, nima pravih podlag. Podobno tudi C. THOMAS, Kampf um die Weidenburg. Habsburg, Cilli und Görz 1440 - 1445, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 24, 1971, 11, op. 40, že potomcem Alberta II. (+ 1304) pripisuje rang državnih knezov, saj naj bi bila Gorica že za časa Alberta II. državni fevd, kar pa ne drži (gl. spodaj, op. 60).

⁵⁶ Glej M. WUTTE, Die Erwerbung der Görzer Besitzungen durch das Haus Habsburg, MIOG 38, 1920, 287 sl.

⁵⁷ Prim. npr. M. KOS, Grofje Celjski, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, Ljubljana 1985, 258 sl; M. WUTTE, Zur Geschichte, 42.

⁵⁸ E. SCHWIND-A. DOPSCH, Ausgewählte Urkunden, št. 169.

⁵⁹ H. WIESSNER, MDC X, št. 114. V tem smislu poroča tudi Janez Vetrinjski, da je goriški grof Albert II. 1286 prejel koroški palatinat v fevd od svojega brata, koroškega vojvode Majnharda IV. (I.): glej H. WIESFLECKER, Die Regesten II, št. 505. Koroški palatinat naj bi Goriškim kot državni fevd že 1398 potrdil kralj Vencelj: R. CORONINI DE CRONBERG, Tentamen, 401. Tudi Vovbša grofija je bila fevd vojvodine Koroške in ne nemške države (C. THOMAS, Kampf, 12).

⁶⁰ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 192, 193, 230, 317. Gl. tudi op. 23 zgoraj.

⁶¹ P. KANDLER, CDI 1424, november 1.; primerjaj še F. CUSIN, Il Confine Orientale, 331 sl.; H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 356 sl; C. THOMAS, Kampf, 16; in za politiko Luksemburžanov v tem času in na tem prostoru: M. WAKOUNIG, Dalmatien und Friaul. Die Auseinandersetzung zwischen Sigismund von Luxemburg und der republik Venedig um die Vorherrschaft im adriatischen Raum, Dissertation der Universität Wien 212, Wien 1990, 47 sl., in omenjeno Cusinovo knjigo, 286 sl.

moč in vpliv se nista mogla več niti približati položaju, ki ga je sugeriral bleščeči naslov. V tem pogledu jim zgodovina zagotovo ni bila naklonjena. Ko so imeli moč, jim je manjkal naslov, ko pa so tega dobili, ni za njim stalo nič.

Pravo moč, vpliv in oblast je v tistem času pomenila zemlja oziroma posest nad njo. V svojih najboljših časih, v drugi polovici 13. in prvi četrtini 14. stoletja se je goriška posest - v obliki alodov, fevdov in pravic - raztezala preko obširnega ozemlja od izvirov Inna in Adiže na severozahodu vzdolž Pustertala in Drave do Karnijskih in Julijskih Alp ter nato v širokem pasu ob Soči in Vipavi preko Krasa v notranjost Istre, kjer je na njeni vzhodni obali dosegla morje. Vendar ta ogromen *dominium* ni bil nikoli povezan v trdno celoto. Sekala so ga gospodstva, posesti in pravice drugih fevdalnih gospodov. Pogled na karto⁶² zadostuje, da se razpozna raztresenost goriških posestnih kompleksov. Fajde s salzburško nadškofijo sredi 13. stoletja in neprekinjene vojne s patriarhatom niso bile v temelju nič drugega kot poskusi, združiti ta raztresena posestva v neko teritorialno celoto in izključiti enklave drugih dinastov ter tako omogočiti nastanek goriške dežele. Kot vemo, poskus ni uspel. Centrifugalne sile in razlike so bile premočne in namesto ene so na območju goriškega dominija začele že v 14. stoletju nastajati štiri dežele: ožja Goriška, Pazinska grofija v Istri, Grofija v Marki in Metliki na Kranjskem in Prednja grofija Goriška na Koroškem⁶³. Že geografsko so Dolomiti in Karavanke delili goriški dominij na dva dela. Teritorialno pa je bil ta prostor, kot že rečeno, razločen s posestmi drugih gospodov (Salzburg, Oglej, Bamberg, koroški vojvoda). Tako so bili npr. na Koroškem Možberk, Kamen in Eberstein popolnoma ločeni od ostale goriške posesti na zgornjem Koroškem. Pa tudi gospodstva ob zgornji Dravi, Zilji in Möllu so bila med seboj slabo povezana, saj so ob sotočju teh rek pri Spittalu in Beljaku sedeli tuji fevdalni gospodje. Podobne razmere so vladale tudi na drugi strani gora. Goriške posesti v Slovenski marki so bile povsem ločene od glavnega kompleksa ob Soči in Vipavi. Daleč od centra so ležale tudi njihove istrske posesti, ki pa so preko rašporskega gospodstva le imele stik z goriško zemljo na Krasu. Gospodstva Latisana, Belgrado, Precenico in Castelnovo v Furlaniji so ležala kot otoki sredi oglejskega morja. Poleg tega so svoje prispevale tudi razlike v prebivalstvu, saj je bil sever večinsko nemški, jug pa slovansko-romanski, in pa seveda tudi konstantne delitve posesti znotraj goriške dinastije same (1271, 1307, 1342). A kljub temu je obstajala neka enotnost v teh razlikah in občutek skupne pripadnosti. Glavni nosilec te usmeritve je seveda bila grofovsko hiša sama, njeni elementi pa močna centralna uprava, ki so jo goriški grofje razvili, in tudi njihovi ministeriali in militi, ki so bili od grofa osebno odvisni.

Tudi na podlagi imen, s katerimi so goriški grofje označevali svoja posestva, lahko ugotovimo, da so razlike prevladovale. Neko ime, ki bi bilo stalno v uporabi in ki bi označeval enotnost oz. skupnost goriških posesti, se namreč ni izoblikovalo. Kadar goriški grofje govorijo o vseh svojih posestih ne uporabljajo enega vseobsegajočega pojma, ampak si pomagajo z naštevanjem posameznih delov posesti. Prvi in hkrati tudi zadnji povzetek vseh goriških posesti pod enim imenom predstavlja označba *comitatus et dominium Goricie*⁶⁴ ob delitvi 1271. Velika geografska ločnica - gorska veriga, ki je povprek delila goriški dominij -, je našla svoj izraz v označbah, kot *enhalbes* oziroma *dishalbes des Chreutzberges*⁶⁵, *enhalb der perge*⁶⁶ in podobno. Ta delitev na "notranjo in prednjo grofijo Goriško"⁶⁷ je ostala v veljavi še po njenem prehodu pod Habsburžane. Največkrat pa najdemo v virih označbe, v katerih goriški grofje preprosto naštevajo svoje teritorije: *in Chaerenden und in dem Pustertal ...Gortz, deu grafenschaft, leut und guot und vesten in Friavl, a^{uf} dem Charst, in Ysterich, a^{uf} der March und in Chrayn*⁶⁸; *super*

⁶² V tem oziru je zlasti dobra karta Meinharda II. Länderbildung 1259-95 H. WIESFLECKERJA v prilogi njegove knjige Meinhard der Zweite.

⁶³ O. BRUNNER, Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter, Wien 1965², 251 sl.; glej tudi P. ŠTIH, Goriški grofje in oblikovanje, 41 sl., in karto Razvoj slovenskih pokrajin od konca 13. st. do začetka 15. st. v Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, 211.

⁶⁴ Gl. zgoraj op. 20.

⁶⁵ H. WIESSNER, MDC VII, št. 394, 438.

⁶⁶ HHStAW, SSL, 1331, IV. 2., Lienz.

⁶⁷ Ta termin se uveljavljuje v drugi polovici 15. stoletja: O. STOLZ, Politisch- historische Landesbeschreibung von Südtirol, Schlern Schriften 40, Innsbruck 1937, 486.

⁶⁸ H. WIESSNER, MDC VII, št. 394.

*totum comitatum Goricie, in contratis Forijulii, super Charstis et Istria*⁶⁹; *herrschaft auf der Marich, in der Medlich und ze Chernden*⁷⁰; *die graffschaft ze Gorcz, die marichgraffschaft ze Isterreich, die herrschaft in der Metlik und die herschaft ze Luencz und in dem Pustertal und die phallenczgraffschaft in Kernden*⁷¹; *ze Kernden, ze Luncz und in dem Pustertal uncz an die Chlaus under Sebn*⁷²; *in dem lande ouf der March und ze Chrain diessehalben der Sawe und gegen Ungern*⁷³ in podobno⁷⁴.

Te označbe goriške posesti izvirajo v glavnem šele iz 14. stoletja, ko je grofovsko hiša že dosegla svoj zenit in se je krivulja njenega uspeha počasi že začela nagibati navzdol. Čas njene rasti je bilo predvsem 12. in 13. stoletje, v katerih lahko spremljamo tudi rast in širitev posesti in pravic goriških grofov. Prvotno jedro goriških posesti je ležalo na današnjem zgornjem Koroškem in vzhodnem Tirolskem: posest okrog Millstatta so si prvi goriški grofje pridobili od svojega prednika, pregnanega bavarskega palatinskega grofa Ariba, in jo še povečali s posestjo okrog Lienza z Grosskirchheimom in morda tudi že z Ebersteinom na spodnjem Koroškem, ki so ga pridobili kot sorodniki grofov v Pustertalu, od koder je izvirala Liutkarda, Aribova žena⁷⁵. Ta posest, ki je bila na prelomu 11. v 12. v rokah goriških grofov, ni mogla biti posebno obsežna in pomembna. V vsakem primeru manj od tiste, ki si jo je ta rod približno v istem času zagotovil ob Soči in v Gorici. Sem so namreč Majnhardinci prenesli svoje težišče in center ter se začeli po Gorici tudi imenovati. Kot je bilo že rečeno, je bila Gorica oglejski fevd, ki so jo Goriški imeli kot odvetniki oglejske cerkve⁷⁶. Leta 1001 je cesar Oton III. v dveh darovnicah podelil grad v Solkanu, Gorico in celo sklenjeno ozemlje med Sočo, Vipavo, Vrtovinjskim potokom in trnovsko planoto oglejskemu patriarhu na eni in furlanskemu grofu na drugi strani⁷⁷. Koliko so od te zemlje, ki jo je kasneje patriarh vso združil v svojih rokah⁷⁸, dobili goriški grofje v fevd, se ne da ugotoviti; vse poznane listine o investituri Goriških v oglejske fevde le-teh namreč ne naštevajo, ampak le na splošno govorijo o investituri⁷⁹. Imajo pa v poznem srednjem veku goriški grofje na celem tem področju sklenjeno posest⁸⁰. V tem prostoru imajo svoje sedeže tudi nekateri pomembni goriški ministerialski rodovi, kot npr. tisti iz Solkana, Vogrskega, Dormberka, Rihemberka in seveda Gorice. Že v tem najzgodnejšem času so si morali goriški grofje pridobiti tudi že vsaj del posesti, ki so jih imeli v Furlaniji. Tako sta Belgrado ob Tagliamentu in Precenico že v prvi polovici 12. stoletja izpričana kot goriška posest⁸¹. Gospodstvo Lucinico, ki je v drugi polovici 13. stoletja bilo v goriških rokah⁸², je bilo še 1220 oglejski fevd tirolskih grofov in je na goriške grofe verjetno prešlo s poroko Adelajde z

⁶⁹ HHStAW, SSL, 1328, V. 18., Gries.

⁷⁰ HHStAW, Familienurkunden št. 109, 1340, I. 14., Dunaj.

⁷¹ HHStAW, SSL, 1364, VI. 6., Dunaj.

⁷² RB, fol. 71 (1364, I. 5., Lienz).

⁷³ Arhiv Slovenije (= AS), listina 1309, V. 25., Gorica.

⁷⁴ Primerjaj A. VEIDER, Die Verwaltung der "Vorderen Grafschaft Görz" im Pustertal und Oberkärnten bis zum Ende des 14. Jahrhunderts, Philosophische Dissertation Wien 1939 (tipkopis), 30 sl.; H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 346 sl.; O. STOLZ, Politisch-historische Landesbeschreibung, 475 sl.

⁷⁵ E. KLEBEL, Die Grafen von Görz als Landesherren in Oberkärnten, Carinthia I 125, 1935, 242. Po Ebersteinu, kjer je kasneje sedel eden najpomembnejših goriških ministerialskih rodov, se je 1132 imenoval goriški grof Engelbert II. (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 188, 189); gl. tudi A. JAKSCH, Geschichte I, 196, 217.

⁷⁶ Glej zgoraj op. 42.

⁷⁷ F. KOS, Gradiivo III, št. 1, 2, 3; glede lokalizacije *inter Ysoncium et Wipaum et Ortaona atque iuga Alpium* glej M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 18.

⁷⁸ Prim. P. ŠTIH, Goriški grofje in oblikovanje, 43.

⁷⁹ ...d. Patriarcha ... cum una ex predictis banderiis presentaliter investivit salvo iure aquilegensis ecclesie... (V. JOPPI, DG, AT XIV, št. 116; 1335, ... investivit ... feoda, que ad dominos comites de iure advocatie Aquilegensis ac supremi mareschalatus Forojulii spectare videbantur (po A. VEIDER, Die Verwaltung, 12); d. Patriarcha, audita ipsius d. Comitibus (Albert IV.) petitione, eundem d. Comitem de suis iuribus per quandam anulum, ec etiam per banderiam armaturam comitatus Goritie, videlicet rubei et albi coloris manu propria investivit, salvo iure Aquilegensis Ecclesie ... (V. JOPPI, DG, AT XIV, št. 147; 1339, II. 25.); d. Patriarcha ... per se, suosque successores et nomine Aquilegensis Ecclesie ipsam d. Albertum Comitem pro se et predictis ejus fratribus eorumque heredibus recipientem de omnibus eorum feudis antiquis, iustis et legalibus eo iure quo sui progenitores illa antiquitus habuerunt et tenebant ab Ecclesia Aquilegensis supradicta per unam ex predictis banderiis, videlicet majorem presentaliter investivit. (V. JOPPI, DG, AT XVI, št. 218; 1352, VI. 19.).

⁸⁰ M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 23 sl.

⁸¹ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 152 (k letu 1120), 202, 230.

⁸² H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 690, 698, 702, 716.

Majnhardom III.⁸³ V Castelnovu, zahodno od Tagliamenta, je že sredi 13. stoletja sedel goriški ministerial Štefan iz Devina⁸⁴. Najpomembnejša goriška posest v Furlaniji pa je bila Latisana ob Tagliamentu s tamkajšnjim pristaniščem in mitnico, ki je bila pomembna točka v trgovini alpskih dežel z severnojadranskimi mesti. Njen pomen se kaže npr. v tem, da so goriški grofje sklenili 1261 s Pušjo vasio, ki je ležala na najpomembnejši poti med Furlanijo in Koroško, sporazum, s katerim so se prebivalci Pušje vasi obvezali, da bodo svoje tovore vkrcavali samo v latisanskem pristanišču, za kar so si pridobili posebne pravice⁸⁵. Poleg tega je bila Latisana poleg Ogleja in Portogruara edino, s strani Benečanov potrjeno pristanišče, za izvoz soli v Furlanijo. Decembra 1251 pa je prav s tega pristanišča šel na pot na Sicilijo kralj Konrad IV.⁸⁶ Latisana je bila prvotno last goriških grofov, vendar so jo 1226 še z nekaterimi drugimi svojimi posestvi v Furlaniji prodali oglejskemu patriarhu, od katerega so jo nato sprejeli nazaj v fevd, ki pa so si ga zagotovili tudi po ženski liniji⁸⁷. V ta kompleks goriške posesti v Furlaniji, ki se je pretežno raztezala ob levem bregu Tagliamenta, je spadal tudi Flambro (Castelluto), ki so ga goriški grofje v 14. stoletju podeljevali v fevd in katerega sodišče naj bi bilo neposredni državni fevd⁸⁸.

Stara je tudi goriška posest na sosednjem Krasu, ki je po takratnem pojmovanju obsegal tudi (zgornjo) Vipavsko dolino, dele Notranjske, Brkine in severno Čičarijo⁸⁹. Že 1150 se omenja na Krasu 30 kmetij, ki so jih morali Goriški prepustiti oglejskemu patriarhu⁹⁰. Iz seznama posesti goriških grofov iz okrog 1200 je razvidno, da so takrat imeli svojo posest tudi že okoli Razdrtega in Ubelskega⁹¹. Na Notranjskem je ležala tudi njihova posest okrog Planine in Unca, kjer se že 1217 omenja njihova mitnica, 1295 pa grad⁹². Po ugotovitvah Milka Kosa so si goriški grofje velik del svoje posesti na Krasu pridobili na račun cerkvene zemlje, to je predvsem patriarhata in samostanov iz Beligne in Rožaca. Sredstvo in način tega pridobivanja pa je bilo predvsem odvetništvo⁹³. Okrog srede 13. stoletja je morala biti obsežna posest goriških grofov na Krasu že bolj ali manj izoblikovana in zaokrožena. Takrat se namreč že omenjajo vsi glavni gradovi oz. po njih imenovani ministeriali, ki so jih Goriški imeli na tem področju. Tako se 1249 prvič omenjajo goriški Švarcenek, Karsperg in Vikumberg, ki ga je zgradil goriški ministerial iz Karsperga⁹⁴. 1255 je goriški grof Majnhard III. podelil svojemu ministerialu Vinterju iz Pazina v dedni fevd grad Gotnik ob izviri notranjske Reke, ki ga je ta sam sezidal, in pripadajoče gospostvo⁹⁵. 1264 se prvič omenja Rašpor, ki je povezoval goriška posestva v Istri in na Krasu⁹⁶; okrog 1275-1280 je bil zgrajen še Novi grad pri Hrušici oz. Podgradu, katerega graditelji so zopet bili, kot se zdi, ministeriali iz Karsperga⁹⁷.

⁸³ A. JAKSCH, MDC IV, št. 1814; J. RIEDMANN, Die Beziehungen, 15, 59.

⁸⁴ V. JOPPI, DG, AT XI, št. 20=H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 484. Gl. tudi P. ŠTIH, K zgodovini nižjega plemstva na Krasu in v Istri, ZČ 45, 1991, 551. 1377 je goriški grof Majnhard VII. zastavil *castrum suum dictum Castrum Novum situm in Foro Julii ultra Tulmentum* gospodom iz Spilimberga (V. JOPPI, DG, AT XVII, št. 233).

⁸⁵ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 689.

⁸⁶ J. RIEDMANN, Die Beziehungen, 60, 61.

⁸⁷ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 422. Latisano je 1102 kupil od Langobarda Egina odvetnik oglejske cerkve Konrad, katerega tast je bil Burkhard Moosburški, oglejski odvetnik ob koncu 11. stoletja (F. SCHUMI, KUB I, št. 66). Zdi se, da je Latisana preko Konradove hčerke prešla na bavarske Peilstaince, ki jim je med drugim pripadal tudi oglejski patriarh Sigehard (1068-1077). Tako odvetščino nad oglejsko cerkvijo, kot Latisano pa naj bi goriški grofje imeli v fevdu od Peilstaincev: H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 383. Glej M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 22; H. SCHMIDINGER, Patriarch und Landesherr, 158, 159.

⁸⁸ Gl. zgoraj op. 58; V. JOPPI, DG, AT XVII, št. 305 in C. CZOERNIG, Das Land Görz, 532-534.

⁸⁹ L. HAUPTMANN, Krain, 352 sl.; H. PIRCHGGER, Überblick über die territoriale Entwicklung Istriens, Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4, Wien 1929, 497; M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 42 sl.

⁹⁰ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 230.

⁹¹ M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 108.

⁹² M. KOS, Doneski k historični topografiji, 145 sl.

⁹³ M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 37 sl.

⁹⁴ RB, fol. 111', 112. Primerjaj: S. RUTAR, Završniška gosposčina na Krasu, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 5, 1895, 217, 226; M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 39 sl.

⁹⁵ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 629, 563.

⁹⁶ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 716, 717.

⁹⁷ V. JOPPI, DG, AT XII, št. 46; J. W. VALVASOR, Die Ehre des Herzogthums Crain, Laybach - Nürnberg 1689, 357, 400, 603.

Goriškim grofom je pripadal tudi večji del Goriških Brd. Poleg njih sta imela tam svojo posest predvsem še oglejski patriarh in samostan v Rožacu, ki je stal v bližini. V Brdih je svojo sedež imelo presenetljivo veliko število goriških ministerialov, ki se imenujejo po Pevmi, Cerovem, Višnjevku, Vipolžah, Rittersbergu in Fojani⁹⁸. Najpomembnejši so bili oni iz Pevme, ki so bili v letih 1287-1387 tudi dedni kastelani na goriškem gradu⁹⁹; v Višnjevku je pol ministerialov pripadalo oglejskemu patriarhu, pol pa goriškemu grofu¹⁰⁰.

Če se vrnemo na Koroško, lahko ugotovimo, da so goriški grofje tudi tam intenzivno večali svojo posest. Že okrog srede 12. stoletja so si v dolini Drave med Lienzom in Spittalom pridobili (zgradili) Flaschberg in Rottenstein, kjer so sedeli njihovi ministeriali, v dolini Mölla pa Falkenstein. Istočasno so tam imeli v svojih rokah tudi že odvetništvo nad posestjo admontskega samostana¹⁰¹. Preko Brixna so si pridobili Winklern, preko Freisinga pa Obervellach, ki sta prav tako ležala v dolini Mölla. V osrednji Koroški je poleg Ebersteina, ki smo ga omenili že zgoraj, pred 1150 v njihovih rokah tudi Možberk, ki so ga imeli od oglejskega patriarhata¹⁰². Pomemben center njihove posesti je bila tudi Ziljska dolina. Po raziskavah E. Klebla so si že okrog 1200 pridobili grofovskie pravice v zgornji Ziljski dolini in Kötschachu na pomembni poti, ki je vodila iz zgornjedravske doline preko Plöckenpassa v Furlanijo¹⁰³. Nedaleč od Kötschacha je na tej poti stal tudi Mauthen, kjer je očitno bila mitnica in kjer so imeli posesti goriški ministeriali iz Goldberga¹⁰⁴. Drugače pa se že 1206 prvič omenjajo goriški ministeriali v Grafendorfu¹⁰⁵, med 1228-1248 so si pridobili tudi bamberski Sv. Štefan¹⁰⁶. Omeniti moramo še goriške ministeriale iz Rihemberka, ki so v Ziljski dolini imeli obsežno posest. V njihovih rokah so bili gradovi Weidegg, Weidenburg in Wasserleonburg. Po njihovem izumrtju 1372 so si goriški grofje podvrgli rihemberško posest kot urbarialno¹⁰⁷.

Do srede 13. stoletja so goriški grofje tako nadzorovali pretežni del prostora med Lienzom in Spittalom. Njihova je bila cela dolina Mölla, večina Ziljske doline in tudi precejšen del doline Drave. Toda eno glavnih ovir pri širjenju goriške moči sta predstavljala vojvodsko deželno sodišče in posest Greifenburg in salzburški Sachsenburg, ki je ob sotočju Mölla v Dravo zapiral pot v osrednjo Koroško. Kot je splošno znano, je poskus Majnharda III. in njegovega tasta, tirolskega grofa Alberta III., da bi ta problem rešila z vojaško silo, poleti 1252 katastrofalno propadel in sporazum iz Lieserhofna konec decembra 1252 je pomenil (začasno) izgubo številnih goriških in tirolskih gradov, od katerih so nekatere - med njimi tudi Lienz, Virgen, Oberdrauburg, Lind - goriški grofje nato imeli kot fevd salzburške cerkve¹⁰⁸, ogromno odškodnino, ki je predstavljala enoinpolletne dohodke celotne salzburške nadškofije, in dolgoletno ujetništvo za mlada goriška grofa Majnharda IV. in Alberta II.¹⁰⁹. Toda goriška hiša

⁹⁸ Podrobneje o tem glej F. KOS, Goriška Brda v srednjem veku, Jadranski almanah 1923, 10 sl., in za Rittersberg še A. PLETERSKI, Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki, Dela 30 I. razreda SAZU, Ljubljana 1986, 94 sl.

⁹⁹ V. JOPPI, Appendice ai Documenti Goriziani, AT N. S. 19, 1893, št. 8 (leto 1287); HHSStAW, SSL, 1387, X. 7., Gorica. Glej tudi F. KOS, K zgodovini Gorice v srednjem veku, GMDS 2-3, 1921-1923, 10, 11; GMDS 4-6, 1924-1926, 5.

¹⁰⁰ P. KANDLER, CDI 1274, VIII. 18., Čedad (*Hoc quidem castrum (Višnjevk) fuit ministerialium, quorum media pars attinet Ecclesie Aquilegensis, alia pars attinet Comitibus*).

¹⁰¹ E. KLEBEL, Die Grafen von Görz, 243.

¹⁰² E. KLEBEL, ibidem; za Možberk H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 230, 317.

¹⁰³ E. KLEBEL, Die Grafen von Görz, 61 sl.; prim. tudi D. NEUMANN, Das Kärntner Lesachtal. Werden und Wandlungen einer bergbäuerlichen Kultur- und Wirtschaftslandschaft, Das Kärntner Landesarchiv 6, Klagenfurt 1977, 40 sl.

¹⁰⁴ H. HASSINGER, Zolwesen und Verkehr in den österreichischen Alpenländern bis um 1300, MIOG 73, 1965, 312. Goldberški kot goriški ministeriali: A. JAKSCH, MDC IV, št. 2434; posest: F. KLOS - BUŽEK, Das Urbar der Vordern Grafschaft Görz aus dem Jahre 1299, Österreichische Urbare I/3, Wien 1956, 95.

¹⁰⁵ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 331, 442, 480; gl. tudi E. KLEBEL, Die Grafen von Görz, 78 sl., in M. BITSCHNAU, Burg und Adel in Tirol zwischen 1050 und 1300. Grundlagen zu ihrer Erforschung, Österreichische Akademie der Wissenschaft, Phil.-hist. Kl., Sitzungsberichte Bd. 403, Wien 1983, št. 243, ki meni, da gre za ministeriale iz Grafendorfa pri Lienzu.

¹⁰⁶ E. KLEBEL, Die Grafen von Görz, 245.

¹⁰⁷ E. KLEBEL, Die Grafen von Görz, 66 sl.

¹⁰⁸ Omenjeni gradovi so še 1385 označeni kot salzburški fevd: H. WIESSNER, MDC X, št. 931.

¹⁰⁹ A. JAKSCH, MDC IV, št. 2510-2529; primerjaj: H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 27 sl.; A. JAKSCH, Geschichte II, 13 sl.; C. FRÄSS - EHRFELD, Geschichte Kärntens, 321 sl. Kot zanimivost naj navedem, da

si je kmalu opomogla. Že 1253 je umrl tirolski grof Albert III. in goriški grofje so dedovali tirolsko dediščino. Predvsem so si na ta način pridobili celotno Pustriško dolino z izjemo Taufersa, Brunecka in že od 8. stoletja freisinškega Innichena, nad katerim pa so držali roko kot odvetniki¹¹⁰. Nadalje je v goriške roke prišel Oberdrauburg, od koder je vodila zgoraj omenjena pot iz doline Drave preko Mauthena in Plöckenpassa v Furlanijo in gospostvo Kamen v Juni¹¹¹. S to tirolsko dediščino pa se je po ugotovitvah E. Klebla začela odločilna sprememba v strukturi goriških posesti. Dotedanje težišče, ležeče v raznih pravicah, ki so jih Goriški izvajali kot grofje in odvetniki ter v njihovih ministerialih in gradovih, se je premaknilo v korist urbarialne posesti goriških grofov¹¹², ko so si na različne načine neposredno podvrgli številne posesti svojih ministerialov. Na tak način je v prednji grofiji že do konca 13. stoletja nastala obsežna urbarialna posest goriških grofov, ki je vsa - od Mühlbaških klavž pri Brixnu pa do Kamna v Juni - podrobno popisana v znanem goriškem urbarju za prednjo grofijo iz okrog 1300¹¹³.

Od posesti, ki so jo v prvi četrtini 14. stoletja, to je približno v času največjega vzpona, imeli goriški grofje, so si najkasneje pridobili tisto na Kranjskem in v Istri. Še H. Wiesflecker, zagotovo eden najboljših poznavalcev zgodovine goriških grofov, je zmotno menil, da so si Goriški svoja prva posestva v Istri pridobili že na začetku 12. stoletja, torej istočasno s pojavitvijo na Soči¹¹⁴. V resnici jim je vrata v Istro odprla šele odvetščina nad poreško škofijo, ki so si jo pridobili med 1191-1194¹¹⁵, saj je tako prišel v njihove roke Pazin - kasneje center goriških posesti v Istri - z vencem okoliških krajev, ki je bil službeni fevd poreškega odvetnika¹¹⁶. Na tej osnovi je goriška hiša zlasti pod Albertom II. v zadnji četrtini 13. stoletja začela predvsem na račun oglejskega patriarha pridobivati obsežno posest med Dragonjo in Mirmo (Završje, Momjan in tudi Sovinjak, ki je sicer že na levem bregu Mirne) ter v območju med Buzetom, zaledjem Učke in zgornjo Rašo (Lupoglav, Kožljak, Kršan). Temu je bila približno v istem času dodana tudi posest ob spodnjem toku Raše in ob raškem zalivu (Barbana, Rakalj), ki je še konec 12. stoletja spadala v okvir puljskega mestnega agra. S tem je bil teritorialni razvoj goriških posesti v Istri na začetku 14. stoletja v glavnih potezah zaključen; odločilno vlogo v tem procesu pa so imeli goriški ministeriali, preko katerih so Goriški odtujevali patriarhu njegove fevde¹¹⁷.

V čas goriškega grofa Alberta II. (1261/71-1304) pade tudi odločilni moment v razvoju goriških posesti na Kranjskem. 1277 je namreč dobil od krone v zastavo jedro kasnejše goriške grofije v "Marki in Metliki", to je gospostvo Mehovo in njemu pripadajočo Belo krajino s trgov Črnometlj¹¹⁸. Vendar to ni bila prva posest, ki so si jo Goriški pridobili na Kranjskem. V

predstavlja v diplomatiki privatnih listin ta serija enega prvih primerov listin na južnonemškem prostoru v vsem času od konca antike naprej, v katerih je dispozitivni glagol v sedanjem času, kar pomeni, da je bilo pravno dejanje sklenjeno šele z izstavitvijo in predajo listine, ne pa že prej in bi listina to samo potrdila (O. REDLICH, *Die Privaturkunden des Mittelalters*, Urkundenlehre III, München - Berlin 1911, 122).

¹¹⁰ O. STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung*, 604 sl. Sporazum goriškega grofa Alberta II. z freisinškim škofom Emichom iz 1285 glede odvetščine nad Innichenom kaže, da je škofu ostalo v njegovih rokah samo nižje sodstvo, kajti ... *de proprietatibus et feudis, de homicidiis, uulneribus illatis ferreis armamentis, oppressionibus uirginum et mulierum, latrocinis, furtis quibus secundum consuetudinem terre incurritur pena mortis, rapinis et incendiis, uiolenciis in quibus scilicet casibus iudex noster* (goriškega grofa) *qui pro tempore fuerit, auctoritatem plenam habeat iudicandi, de omnibus vero aliis causis et questionibus castellanus seu officialis memorati domini nostri episcopi cui vices suas commiserat, plenarie iudicabit* ... (J. ZAHN, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis* (= CDAF), *Fontes rerum Austriacarum* (= FRA) II 31, Wien 1870, št. 392). Glej tudi M. PIZZININI, *Die Grafen von Görz ihren Beziehungen zu Innichen*, *Osttiroler Heimatblätter* 9, Jg. 37, 1969.

¹¹¹ F. KLOS - BUŽEK, *Überblick über die Erwerbungen der Eigentümer der Grafen von Görz in den "Vorderen Landern"* bis zu ihrer Gesamtaufzeichnung im "Görzer Urbar von 1300", *Osttiroler Heimatblätter* 9, Jg. 14, 1946, 35; ISTA, *Das Urbar*, XXXIV.

¹¹² E. KLEBEL, *Die Grafen von Görz*, 243.

¹¹³ F. KLOS - BUŽEK, *Das Urbar*, 4-102. Celotna urbarialna posest je razdeljena na urade, ki se v glavnem pokrivajo tudi z deželskosodnimi mejami ter si sledijo od zahoda proti vzhodu: Lothen, Griessertal, Ligoede, Heinfels, Tilliach, Villgraten, Virgen, Drefreggen, Kalsertal, Lienz, Grosskirchheim in Winkl, Reintal, Falkenstein, Lurnfeld, Millstatt, Spittal, Lind, Gerlamos, Rotenstein, Oberdrauburg, Mauthen, Lessach, Možberk, Eberstein, Timenica, Kamen.

¹¹⁴ H. WIESFLECKER, *Die politische Entwicklung*, 336.

¹¹⁵ P. KANDLER, *CDI* 1194, X. 5.

¹¹⁶ L. HAUPTMANN, *Krain*, 399 sl.; G. de VERGOTINI, *Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria nel tardo medio evo*, Roma 1924, 62; C. de FRANCESCHI, *Mainardo conte d'Istria e le origini della Contea di Pisino*, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 28, 1926, 41 sl.

¹¹⁷ Podrobno o tem v cit. razpravi: P. ŠTIH, *Goriški grofje in geneza Pazinske grofije*.

¹¹⁸ F. SCHUMI, *Urkunden zur Geschichte Krains*, *Archiv für Heimatkunde* 1, Laibach 1882/3, 239, št. 66.

Slovenski marki so si v drugi četrtini 13. stoletja pridobili veliko gospostvo Šumberk¹¹⁹, že takrat pa je bil vsaj delno v njihovih rokah tudi Hmeljnik¹²⁰. Na teh osnovah se je konec 13. in začetek 14. stoletja začela notranja izgradnja goriške grofije v Marki, ki je vodila v nastanek posebne deželice¹²¹. Poleg tega so imeli goriški grofje v prvi polovici 13. stoletja v svojih rokah tudi kompleks posesti na Gorenjskem med Kokro in Karavankami s središčem v Naklem, ki pa je ob goriško-tirolski katastrofi 1252 prešel pod Ortenburžane¹²². Tako jim je v tem prostoru ostalo le še odvetništvo nad briksenškim Bledom, ki so si ga pridobili 1231¹²³ in ga obdržali do 1389, ko si je to sodstvo prigrabil eden od skrbnikov takrat mladoletnih goriških grofov Henrika IV. in Ivana Majnharda, Friderik III. Ortenburški¹²⁴, v katerega posesti je bilo tudi sosednje radovljiško gospostvo.

Ves ta obsežen goriški dominium - to je gospostva, posesti, odvetščine, sodstva in razne druge pravice - je bil po svoji strukturi raznovrsten. Pravih goriških alodov je bilo zelo malo. Kdaj in kako so si pridobili neposredne državne fevde (in kaj so le-ti v resnici bili) in postali direktni vazali krone, je bilo povedano že zgoraj. Številno ohranjeno gradivo tako kaže, da so največ svoje posesti imeli v fevdu od cerkve, to je od številnih škofij na področju med Alpami in Jadranom. Tako so goriški grofje bili vazali oglejskih patriarhov, salzburških nadškofov, škofov iz Brixna, Tridenta, Freisinga, Bamberga, Trsta, Poreča, Novega gradu, Picna, Pulja in celo nadškofije iz Ravenne¹²⁵. V veliki večini primerov je šlo za fevde, ki so se nahajali v dedni posesti goriških grofov. Zaradi tega je tudi fevdna odvisnost goriških grofov od posameznih škofij postala brezpredmetna in je investitura, kadar je do nje prišlo, imela zgolj formalno vrednost. Na teh fevdih so se goriški grofje počutili in tudi obnašali kot na lastni posesti in so jih tudi oddajali naprej v fevd, ne da bi zato iskali soglasje pravega fevdnega gospoda¹²⁶. Zelo malo, skoraj nič, pa je bilo fevdov, ki so jih goriški grofje imeli od posvetnih knezov. Pravzaprav vemo samo za en tak slučaj, za koroški palatinat, preko katerega so bili Goriški vazali koroških vojvod, drugi takšni primeri pa niso (vsaj meni) znani¹²⁷. Vsaj delno bi se takšno stanje morda dalo razložiti z določbami fevdnega prava, zapisanega v "Zrcalih" 13. stoletja. Po teh določbah - katerih bistvo je fevdna hierarhična lestvica (*Heerschildordnung*) z vladarjem na vrhu, ki ni nikomur vazal - posvetni fevdalec ne more sprejeti fevda od drugega posvetnega fevdalca, ne da bi pri tem znižal svoj "ščit", to je rang. Pri tem je pomembno, da ta določba ne velja za cerkvene fevde in položaj posvetnega gospoda zaradi sprejema takšnega fevda na fevdni hierarhični lestvici ni ogrožen¹²⁸. Bilo bi povsem razumljivo, da goriški grofje, ki so stremeli za položajem državnih knezov, niso hoteli sprejemati posvetnih fevdov, kar bi jih samo oddaljilo od želenega cilja. Je pa seveda vprašljivo, koliko so te pravne določbe, ki so zrasle predvsem v švabski in saški praksi, našle svoj odmev na samem robu države.

Na koncu tega pregleda goriških posesti je potrebno omeniti še tiste pravice goriških grofov, ki so prinašale dohodek in ki so jim pripadale kot deželnim knezom (regali). Po dohodkih je bil nedvomno najpomembnejši carinski regal (*theloneum et muta*), ki je prinašal

¹¹⁹ Npr.: J. ZAHN, CDAF, FRA II 31, št. 253.

¹²⁰ Že 1217 se v listini goriškega grofa Engelberta med pričami omenja tudi *dominus Adelbodus de Hopfenbach*: M. KOS, Doneski k historični topografiji, 146.

¹²¹ Za posest goriških grofov na Dolenjskem (v Slovenski marki in v Beli krajini) se v 14. stoletju uveljavi naziv grofija (npr. E. SCHWIND - A. DOPSCH, *Ausgewählte Urkunden*, št. 120). Pomembnejše pa je, da je dobila institucije, značilne za deželo: v prvi vrsti deželno pravo (npr. AS, listina 1322, IX. 1., Kostačevica), ogradno sodišče za plemstvo v Metliki in tudi lastnega glavarja kot namestnika deželnega kneza (za oboje E. SCHWIND - A. DOPSCH, *ebenda*).

¹²² F. SCHUMI, KUB II, št. 112, 196.

¹²³ H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 436 po regestu v GR. Glej tudi F. SCHUMI, KUB II, št. 112 (1241). L. HAUPTMANN, *Krain*, 460, je menil, da so si Goriški pridobili blejsko odvetščino med 1236-1241.

¹²⁴ H. WIESSNER, *MDC X*, št. 963 (1389); glej L. HAUPTMANN, *Krain*, 460; M. WUTTE, *Die Erwerbung*, 294; C. LACKNER, *Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain*, *Carinthia I* 181, 1991, 187 sl.

¹²⁵ Za posamezne škofije in fevde, ki so jih Goriški imeli od njih, je dokumentacija delno navedena zgoraj, pri pregledu goriških posesti, drugače pa glej npr. A. VEIDER, *Die Verwaltung*, 8 sl., ter za fevde istrskih škofij in za t.i. fevd sv. Apolinarija, ki so ga goriški grofje imeli v puljskem zaledju od ravnanske nadškofije: B. BENUSI, *Nel medio evo*. *Pagine di storia Istriana*, Parenzo 1897, 440 sl., 485.

¹²⁶ Npr. H. WIESFLECKER, *Die Regesten I*, št. 468.

¹²⁷ Z izjemo listine iz 1237, v kateri je Majnhard III. podelil v fevd svojemu tastu, tirolskemu grofu Albertu III. vse svoje fevde, ki jih je imel od oglejskega patriarha in koroškega vojvode Bernharda (H. WIESFLECKER, *kot v op. zgoraj*), vendar fevdi niso našeti.

¹²⁸ H. MITTEIS, H. LIEBERICH, *Deutsche Rechtsgeschichte München* 1988¹⁸, 181.

dohodke od mitnic. Ti dohodki goriških grofov so se še zlasti povečali po pridobitvi tirolske dediščine z najpomembnejšimi alpskimi prelazi (Brenner, Reschenpaß). Ob delitvi goriške posesti 1271 je bilo dogovorjeno, da se dohodki od tirolskih in vseh ostalih mitnic v posesti goriških grofov enakomerno delijo med oba brata. Tako so goriški grofje vse do 1335, ko so izumrli njihovi vojvodski bratranci, dobivali svoj delež zlasti od mitnic Töll pri Meranu, Lueg na Brennerju in v Bolzanu. 1363 pa so se tudi formalno odpovedali tem dohodkom v korist novega tirolskega deželnega kneza Rudolfa Habsburškega¹²⁹. Na Koroškem so najpomembnejše goriške mitnice Lienz, Oberdrauburg in verjetno tudi Mauthen stale na poti, ki je vodila iz Bavarske preko visokih Tur v dolino Drave in nato v Furlanijo, kjer je bila zlasti pomembna mitnica v Latisani. Druga skupina pomembnih goriških mitnic pa je stala na poteh, ki so iz slovenskega zaledja vodile proti morju. Tako je na poti iz Ljubljane proti primorskim mestom stala njihova mitnica v Planini, na poti proti Reki v Rupi in na poti od Senožec proti Trstu v Lokvah¹³⁰. S carinskim regalom je bil tesno povezan cestni regal (*conductus, gelait*), ki je potujočim, posebno trgovcem in njihovim tovorom, zagotavljal varnost na določenih cestah, za kar so ti morali imetniku takšnega regala (deželnemu gospodu) plačati določeno pristojbino. Kot je razvidno iz sporazuma med oglejskim patriarhom Bertoldom in goriškim grofom Majnhardom III. iz 1234, ki je najstarejša ohranjena listina glede cestnega regala Goriških¹³¹, je goriškemu grofu pripadala pravica spremstva na zgoraj omenjeni cesti, ki je vodila iz Koroške preko Plöckenpaßa (*strata per montem Crucis*) v Furlanijo, vendar samo za ljudi, ki so prihajali iz Bavarske in iz dela Štajerske ob zgornji Muri zahodno od Judenburga. Da pa je šlo goriškim grofom tudi spremstvo na cesti skozi Kanalsko dolino in Pontebbo, je razvidno iz razzodbe v sporu med patriarhom Raimundom della Torre in goriškim grofom Albertom II. iz marca 1281¹³². Po mnenju H. Dopscha je goriškim grofom pripadal *conductus* na področju cele vojvodine Koroške, ta pravica pa naj bi jim pripadala kot koroškim palatinom¹³³.

Kot dokazujejo goriški novci, so grofje posedovali novčni regal že v prvi tretjini 13. stoletja. Czoernig domneva, da so ga dobili od cesarja Otona IV., svoje prve srebrnike pa naj bi najprej kovali v salzburških Brežah (?) in nato v Gorici, saj se na novcih Majnharda III. nahaja napis *Moneta Goriciae*, za razliko od kasnejših, ki imajo napis *Moneta de Luonze* in so bili pod Albertom II. kovani v Lienzu¹³⁴, kjer se 1318 omenja *maister Wolrich der muntzmaister datz Luentz*¹³⁵. 1331 se prvič omenja goriška kovnica v Obervellachu¹³⁶, bila pa je tudi v Latisani v Furlaniji¹³⁷. V letih 1271-1275 je albertinska veja goriških grofov imela tudi polovični delež v kovnici v Meranu¹³⁸. Potrebo po zlatu in srebru za svoje novce so goriški grofje vsaj delno krili iz lastnih rudnikov na gornjem Koroškem in v Pustertalu, kar pomeni, da so posedovali tudi

¹²⁹ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 868; H. WIESSNER, MDC VII, št. 481; O. STOLZ, Das mittelalterliche Zollwesen Tirols bis zur Erwerbung des Landes durch die Herzoge von Österreich (1363), AÖG 97, 1909, 567 sl., 595 sl. Po Stolzovih izračunih (str. 718) je bil letni dohodek vseh tirolskih mitnic v razdobju 1300-1340 približno 3500 veronskih mark (ena veronska marka = 140, 4 grama srebra: O. STOLZ, prav tam); od tega sta samo mitnici v Luegu in Töllu prinašali v tem razdobju 2050 veronskih mark dohodka na leto.

¹³⁰ Primerjaj: E. WERUNSKY, Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, 516 sl.; O. STOLZ, Das Zoll- und Geleitsrecht der Grafen von Görz in oberen Draugebiet, AGT 24-25, 1936, 67 sl.; H. HASSINGER, Zollwesen und Verkehr, 311 sl.; ISTI, Geschichte des Zollwesens, Handels und Verkehrs in den östlichen Alpenländern vom Spätmittelalter bis in die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts, Bd. 1, Stuttgart 1987, 3 sl.; M. KOS, Urbarji Slov. primorja II, 86; F. GESTRIN, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, Dela 15 I. razreda SAZU, Ljubljana 1965, 198 sl.

¹³¹ A. JAKSCH, MDC IV, št. 2094 = H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 459. Določbe tega sporazuma je potrdil tudi Bertoldov naslednik, patriarh Gregor de Montelongo, leta 1264 v Buzetu (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 716). Tudi razzodba iz 1281 (gl. naslednjo opombo) se vrača na sporazum iz 1234. O. STOLZ, Das Zoll- und Geleitsrecht, 67, navaja kot najstarejšo listino, ki prča o carinskem in cestnem regalju goriških grofov, že listino iz 1184 (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 281), ki pa se v resnici nanaša na tirolskega grofa Henrika, kateremu je oglejski patriarh podelil pol mitnice v Huminu.

¹³² H. WIESSNER, MDC V, št. 481 = H. WIESFLECKER, Die Regesten II, št. 304.

¹³³ H. DOPSCH, Gewaltbote, 145 sl. (primerjaj z op. 34 zgoraj). O cestnem regalju goriških grofov glej še: O. STOLZ, Das Zoll- und Geleitsrecht, 67 sl.; H. KLEIN, Das Geleitsrecht der Grafen von Görz "vom Meer bis zum Katschberg", Carinthia I 147, 1957, 316 sl.; H. HASSINGER, Zollwesen und Verkehr, 317 sl.

¹³⁴ C. CZOERNIG, Das Land Görz, 705.

¹³⁵ TLA, Parteibriefe 2291, 1318, IX. 15., Oglej.

¹³⁶ HHStAW, SSL, 1331, IV. 2, Lienz (... halbe munsse zu Velach...).

¹³⁷ E. WERUNSKY, Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, 515.

¹³⁸ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 868; H. WIESFLECKER, Die Regesten II, št. 153.

rudniški regal. Prve omembe goriških rudnikov srečujemo že pred koncem 13. stoletja, v času Alberta II.¹³⁹ V delilni pogodbi iz 1342 se npr. omenjajo *ercz, perg und tal*¹⁴⁰, do intenzivnejšega rudarjenja v prednji grofiji pa je prišlo šele proti koncu 15. stoletja, ko je 1486 zadnji goriški grof Leonhard izdal tudi posebni rudarski red za svoja gospostva¹⁴¹. Poleg teh najpomembnejših regalij pa so goriškim grofom dohodki tekli še od gozdnega, lovskega in rečnega regala¹⁴².

V sklopu tega pregleda zgodovine goriških grofov je potrebno na kratko predstaviti še politično zgodovino te grofovske hiše. Nekaj je bilo o tem povedano že v predhodnih odstavkih, saj se je bilo tudi pri obravnavi drugih vprašanj nemogoče izogniti tako pomembnim dogodkom, ki so za dinastijo imeli daljnosežne posledice, kot so npr. dedovanje po tirolskih grofih, delitev njihovih posesti 1271, 1342 in še marsikaj. Do sedaj najboljšo sintezo političnega razvoja goriške grofije je napisal H. Wiesflecker, ki je doslej najpodrobneje obdelal tudi čas intenzivnega propadanja goriške moči v zadnjem poldrugem stoletju njihovega obstoja¹⁴³. Iz bogate literature, ki se je ukvarjala z goriškimi grofi, bi želel v zvezi s tem vprašanjem izpostaviti samo še dva naslova: A. Veider je v (žal neobjavljeni) izpitni nalogi na Inštitutu za avstrijske zgodovinske raziskave obdelal politiko goriške hiše v odnosu do vodilnih političnih sil na jugovzhodu nemške države¹⁴⁴, M. Pizzinini pa do teh v severovzhodni Italiji¹⁴⁵.

Kolikor lahko izluščimo iz virov, ki so za 12. stoletja precej skromni, je dominantno vprašanje politike goriških grofov v tem času vprašanje razmerja do oglejskega patriarhata. Odvetništvo, ki so ga Goriški posedovali nad to cerkvijo, je dajalo njihovem položaju v Furlaniji moč in in predvsem pravice, ki so mogle dobro služiti kot izhodišče v izgradnji njihove deželno knežje oblasti. Takšna politika je pomenila nujno konfrontacijo z oglejskim patriarhom kot nosilcem javne oblasti v Furlaniji, v okvir katere je takrat spadala tudi Gorica. Kot nam kaže listina iz 1150, v kateri je goriški grof Engelbert II. obtožen preloma prisega nasproti patriarhu, katerega je nekaj časa imel celo zaprtega, ter plenjenja in pustošenja oglejskih posesti in preganjanja patriarhovih podložnikov¹⁴⁶, so grofje to svojo politiko uresničevali brezobzirno in s silo. V vojnah med patriarhi in njihovimi odvetniki, ki so postale takorekoč družinska tradicija goriške hiše, so si le-ti na račun cerkve (tudi samostanov v Rožacu in Možacu, kapitlja v Čedadu itd.) pridobivali nova posestva in te pridobitve s silo čez določen čas tudi legalizirali. Tako je npr. Majnhard II. na začetku 13. stoletja izkoristil fajdo med patriarhatom in Trevisom ter prisilil Oglej v revizijo pogodbe iz 1150, ki mu je omejevala dohodke, pridobljene iz naslova odvetništva. Sedaj, leta 1202, Majnhard II. ni samo dosegel dviga teh dohodkov, ampak mu je patriarh pred tem še podelil v dedni fevd po moški in ženski liniji - torej *de facto* povsem prepustil - Gorico in Možberk, poleg tega pa je legaliziral še vse posesti, ki so jih Goriški imeli od patriarhata *sive iuste sive iniuste*¹⁴⁷.

Nadaljnji razvoj je te pridobitve vse bolj utrjeval in hkrati nezadržno trgal vezi med goriškim teritorialnim gospostvom in Furlanijo. Tako je Gorica 1210 dobila neposredno iz rok cesarja Otona IV. pravico do tedenskega sejma¹⁴⁸, pri čemer patriarh - vsaj kolikor lahko posnamemo po ohranjenih regestih - ni sodeloval niti kot intervenient, čeprav je cesarski privilegij Ogleju iz 1214, ki je zagotovo le potrjeval običajno pravo, med drugim zagotavljal

¹³⁹ A. VEIDER, Die Verwaltung, 190.

¹⁴⁰ H. WIESSNER, MDC X, št. 161.

¹⁴¹ H. WIESFLECKER, Die Verwaltung, 189 sl.; E. WERUNSKY, Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, 511; M. J. WENNINGER, Bergbau, Gewerbe und Landwirtschaft in Kärnten vom 10. bis zum 16. Jahrhundert, Kärnten Landwirtschaftschronik, Klagenfurt, I/10.

¹⁴² A. VEIDER, Die Verwaltung, 187 sl.

¹⁴³ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 329 sl.

¹⁴⁴ A. VEIDER, Die politischen Beziehungen.

¹⁴⁵ M. PIZZININI, Die Grafen von Görz in ihren Beziehungen zu den Mächten in nordöstlichen Italien von 1264 - 1358, Philosophische Dissertation Innsbruck 1968 (tipkopis). Delna objava te disertacije je išla pod naslovom: Die Grafen von Görz und die Terra-ferma-Politik der republik Venedig in Istrien in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts, Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum 54, 1974, 183 sl.

¹⁴⁶ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 230.

¹⁴⁷ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 317, 319.

¹⁴⁸ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 355; prim. B. OTOREPEC, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, 222.

izključno patriarhu podeljevanje tržne pravice na njegovem ozemlju¹⁴⁹. S pridobitvijo odvetščine nad poreško škofijo so se Goriški v tem času trdno vsidrali v Istri in tudi tam odprli fronto proti patriarhu kot največjemu zemljiškemu posestniku in hkrati tudi nosilcu javne oblasti v istrski marki ter očitno zlorabljali sodstvo, ki je patriarhu pripadalo kot mejnemu grofu, saj je patriarh Bertold 1238 izposloval od cesaraja Friderika II. razsodbo, da se njegovi vazali v Istri in Furlaniji ne smejo pod pretvezo odvetništva vmešavati v zadeve visokega sodstva brez dovoljenja ali ukaza patriarha¹⁵⁰. Nedvomno je bila ta razsodba naperjena predvsem proti goriškim grofom, vendar verjetno brez učinka, saj cesar Friderik II. ni podpiral samo Bertolda Andeškega, ampak tudi Majnharda III., ki je bil prav tako zvest pristaš krone in štaufovske dinastije.

Sploh srečujemo v prvi polovici 13. stoletja goriške grofe prvič vidneje v cesarjevi bližini. Tako je Majnhard II. spremljal cesarja Otona IV. 1209/1210 na povratku s kronanja v Rimu¹⁵¹ in ob tej priliki je moralo priti tudi do odločitve o podelitvi tržnih pravic Gorici. Majnhard III. pa je prvič srečal cesarja Friderika II., pod katerim so se Goriški s postavitvijo Majnharda III. za državnega namestnika na Štajerskem in v Avstriji (1248-1250) prvič dvignili v samo središče politike na jugovzhodu države, leta 1226, ko ga je spremljal na poti po severni Italiji¹⁵². Ko je cesar 1232 potoval skozi Furlanijo, se je meseca marca ustavil tudi v Ogleju. Ob tej priložnosti je Majnhard III. podaril komendi nemškega viteškega reda v Precenico določeno posest, med pričami ob tej priliki izstavljene listine pa je na prvem mestu naveden sam cesar¹⁵³. Kot je splošno znano, je maja 1232 v Čedadu Friderik II. ob srečanju in pobotanju s svojim sinom, kraljem Henrikom VII., ponovil in potrdil veliki knežji privilegij *Statutum in favorem principum*, ki ga je 1. maja 1231 pod pritiskom nemških knezov v Wormsu izstavil njegov sin Henrik¹⁵⁴. Iz virov ni razvidno ali je bil tudi goriški grof Majnhard III. neposredna priča tem pomembnim dogodkom v Čedadu. Nesporno pa je Majnhard v praksi takoj sledil določbam omenjenega privilegija, ki je *dominis terrarum* prepustil oz. dovolil pravice, ki so šle prvotno samo kroni. To potrjuje že sporazum med njim in patriarhom Bertoldom iz 1234 po katerem je Goriškim pripadala pravica spremstva na cesti čez Plöckenpaß (gl. zgoraj op. 131). Ta cestni regal in intenzivna trgovina, ki se je razvijala med Jadranom in Alpami, sta dala "revni prehodni grofiji povsem nove razvojne in življenjske možnosti"¹⁵⁵.

Poroka Majnharda III. z Adelajdo, najstarejšo hčerko tirolskega grofa Alberta III., je sredi tridesetih let 13. stoletja tesno povezala obe grofovski hiši in odločilno zaznamovala nadaljnji razvoj goriške dinastije. Skupna želja tasta in zeta, poseči po koroški vojvodini, je propadla že na samem začetku s porazom proti Spanheimom 1252 in z mirom v Lieserhofnu je bilo za četrto stoletja konec goriške ekspanzionistične politike. Smrt Alberta III. jim je že naslednje leto odprla pot do tirolske dediščine, toda mlada goriška grofa Majnhard IV. in Albert II. sta kot talca sedela na salzburškem gradu Hohenwerfen in njun oče Majnhard III. je imel v svoji politiki nasproti Salzburgu in Spanheimom, zvezane roke. Šele po njegov smrti 1258 je prišel na prostost najprej Majnhard IV., 1261 pa mu je sledil še brat Albert. Po desetletni skupni vladavini je prišlo 4. marca 1271 na gradu Tirol do delitve goriškega dominija. Za mejno točko med obema novima teritorijema je bil določen Mühlbach nad Brixnom na zahodnem vходу v Pustertal. Vse, kar je goriški hiši pripadalo zahodno od te točke, je dobil Majnhard IV., vzhodne posesti pa njegov brat Albert II.¹⁵⁶

¹⁴⁹ F. SCHUMI, Urkunden zur Geschichte Krains, 154, št. 48; H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 337, op. 19; H. SCHMIDINGER, Patriarch und Landesherr, 90 sl.

¹⁵⁰ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 473.

¹⁵¹ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 346-354. Drugače srečamo v vladarjevi bližini goriške grofe prvič že 1142, ko je bil na državnem zboru v Regensburgu prisoten tudi Majnhard I. (H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 207, 208), in nato v 12. stol. še nekajkrat. Glej H. WIESFLECKER, Die Regesten I in primerjaj A. VEIDER, Die politischen Beziehungen, 8 sl.

¹⁵² H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 412-421.

¹⁵³ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 444.

¹⁵⁴ Glej Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, geslo *Fürstenprivilegien Friedrichs II.*. V literaturi se ta privilegij označuje tudi kot *Constitutio in favorem principum*.

¹⁵⁵ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung, 337.

¹⁵⁶ H. WIESFLECKER, Die Regesten I, št. 866-868.

V odnosu do krone Albert ni igral tako vidne vloge kot njegov brat Majnhard, v katerem je dobil Rudolf Habsburški enega odločilnih zaveznikov nasploh in ne samo v boju proti Otokarju Přemyslu. Seveda Majnhard ni delal le za kraljev račun, ampak predvsem za svojega, ki je bil dokončno poplačan 1286 s pridobitvijo vojvodine Koroške¹⁵⁷. Tudi Albert Goriški je bil pripadnik kraljeve stranke in je jeseni 1276 v okviru ofenzive proti Otokarju z zahoda vdrl na Kranjsko, za kar je že januarja 1277 dobil od Rudolfa I. v zastavo Mehovo z Belo krajino¹⁵⁸. 1278 pa je v odločilni bitki pri Dürnkrotu sodeloval s kontingentom 150 konjenikov¹⁵⁹. V tem času so se interesi obeh bratov in s tem tudi obeh linij goriške hiše v glavnem še pokrivali. Prvi znak, da sta se začeli njuni politiki oddaljevati, zasledimo 1292, ko je Albert najprej izkoristil spor med Salzburgom in Majnhardom za revizijo nesrečnega sporazuma iz Lieserhofna 1252 in je nato še posređoval, da je avgusta istega leta prišlo do podaljšanja sporazuma med ortenburškimi grofi in salzburško nadškofijo, v katerem so se Ortenburžani obvezali, da ne bodo pomagali koroškemu vojvodi pri prehodu preko njihovih posesti na zgornjem Koroškem¹⁶⁰. Do odkritih nasprotij, ki so goriške sorodnike pognale celo v sovražne tabore, pa je prišlo v drugi generaciji majnhardinske in albertinske linije ob habsburško-tirolski vojni glede nasledstva za češko krono. Goriški grof Henrik II. se je namreč postavil na habsburško stran in 1307 na Kranjskem, ki so jo imeli Majnhardinci v zastavi, celo zasedel nekaj njihovih gradov¹⁶¹. Umor vodje habsburške stranke, kralja Albrehta I. (njegova žena Elizabeta je bila sestra Majnhardincev Henrika in Otona!), 1. maja 1308 je tako rekoč pomenil konec bojev in pomiritev sprtih strani. V tem kontekstu je 4. julija 1308 prišlo tudi do sporazuma med goriškimi bratrance, po katerem je goriški grof Henrik II. sicer vrnil vojvodsko posest, ki jo je zasedel na Kranjskem, obdržal pa je Višnjo goro¹⁶².

Prav s Henrikom II. je dosegla albertinska linija svoj zenit in največji obseg svoje moči. Že njegov oče Albert II. je svoj pogled usmerjal predvsem v Istro in Furlanijo, kjer je večče izkoriščal konfrontacije Ogleja z Benetkami¹⁶³. Še bolj pa je to politiko potenciral Henrik, katerega apetiti v severovzhodni Italiji so bili mnogo večji. To kaže že njegova poroka 1297 z Beatrikso iz rodu Caminskih, ki so bili v tem času mestni gospodje v Trevisu¹⁶⁴. S pridobitvijo Trevisa in trevisanske marke bi Henrik življenjsko ogrozil oglejski patriarhat, ki bi se znašel v goriškem objemu. Usmeritev Henrika v italijanski prostor pa je gotovo še bolj utrdila odločitev njegovega očeta Alberta II., ki je pred svojo smrtjo 1303 ponovno razdelil vso goriško posest med svoja sinova Henrika in Alberta tako, da sta slednjemu pripadli zgornja Koroška in Pustertal, Henriku pa vse ostalo, torej predvsem goriške posesti južno od Dolomitov in Karavank¹⁶⁵.

To delitev je naslednje leto potrdil tudi nemški kralj Albrecht I., vendar sta se brata sporazumela, da naslednjih pet let starejši Henrik sam vodi vsa goriška gospostva¹⁶⁶. Toda še pred potekom te dobe je poleti 1307 prišlo do definitivne ločitve posesti, pri čemer pa je Henrik dobil bistveno več, kot mu je 1303 odmeril oče¹⁶⁷. Medtem ko je Albert III. ostal na svojih

¹⁵⁷ Glej predvsem H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite. Majnhard IV. in Rudolf I. sta se po vsej verjetnosti prvič srečala šele jeseni 1266 v Augsburgu, na dvoru zadnjega Staufovca Konradina, vnuka cesarja Friderika II. in sina kralja Konrada IV. z bavarsko Elizabeto von Wittelsbach, ki je bila v drugem zakonu (1259-1273) poročena prav z Majnhardom IV. goriško-tirolskim. Habsburška in tirolsko-goriška dinastija sta se tudi sorodstveno povezali, saj se je Rudolfov sin Albrecht poročil z Majnhardovo hčerko Elizabeto, ki je tako postala *Stammutter* (H. WIESFLECKER, O. c., št. 58) avstrijskih Habsburžanov. Po nekaterih poročilih, ki pa gotovo ne držijo (H. WIESFLECKER, Die Regesten II, št. 87), naj bi bil Majnhard celo tisti, ki je ob volitvah za nemškega kralja 1273 predlagal Rudolfa Habsburškega.

¹⁵⁸ Glej op. 118.

¹⁵⁹ Ottokars Österreichische Reimchronik (ed. J. SEEMÜLLER), MGH Deutsche Chroniken 5.1., München 1980, 15107 - 15119.

¹⁶⁰ H. WIESSNER, MDC VI, št. 216, 232.

¹⁶¹ JOHANNIS ABBATIS VICTORIENSIS, Liber certarum historiarum I (ed. F. SCHNEIDER), MGH Scriptores ad usum scholarum, Leipzig 1909, 382; splošno prim. M. KOS, Zgodovina Slovencev, 294 sl.

¹⁶² H. WIESSNER, MDC VII, št. 481, 482: Henrik II. je v Višnji Gori dobil (turško) naselbino, del urbarialnih dohodkov, pol mitnice in deželno sodišče, ne pa tudi gradu. Prim. L. HAUPTMANN, Krain, 439, op. 4.

¹⁶³ Primerjaj G. VENUTI, La politica italiana, 95 sl; M. PIZZININI, Die Grafen von Görz und die Terra-ferma-Politik, 187 sl.

¹⁶⁴ V. JOPPI, Appendice, št. 13.

¹⁶⁵ R. CORONINI de CRONBERG, Tentamen, 339, 340 (ad 1303).

¹⁶⁶ R. CORONINI de CRONBERG, Tentamen, 340 (ad 1304).

¹⁶⁷ H. WIESSNER, MDC VII, št. 394, 438.

skromnih posestvih na zgornjem Koroškem - kjer pa sta kljub vsemu začela nastajati nov dvor in dvorna uprava -, je Henrik II., oprt na svoja številna posestva, nezadržno hitel naprej. K temu je svoje prispevala tudi upravna reforma, ki jo je začel že njegov oče, dokončal pa prav on. Novi uradi so omogočali nemoteno funkcioniranje vseh goriških teritorijev, nad katerimi je bila vzpostavljena večja preglednost in tudi kontrola nad prihodki.

Enega prvih korakov proti oglejskemu patriarhatu je Henrik naredil že 1299, ko je zavzel Tolmin¹⁶⁸. Istega leta je nato umrl tudi patriarh Pagano della Torre in Henrik je bil za čas sedisvakance prvič izvoljen za furlanskega generalnega glavarja¹⁶⁹. Stalna pridobitev tega pomembnega urada, ki je omogočal nadzor nad patriarhatom in ki je bil zvezan tudi s prav knežjimi dohodki¹⁷⁰ je postal cilj Henrikove furlanske politike, ki ga je zelo spretno uresničeval z izkoriščanjem nasprotij znotraj patriarhata (upori furlanskega plemstva proti patriarhu) kot tudi zunanje nevarnosti. Tako ga enkrat srečamo v koaliciji z Rikardom Caminskim, bratom svoje žene, nasproti patriarhu, drugič pa v koaliciji s patriarhom nasproti Rikardu¹⁷¹. V fajde, ki so več kot desetletje pretresale Furlanijo in ki nam jih v svojih Analih tako verno odslikava čedajski kanonik Julijan, si Henrik ni pomišljal pritegniti tudi hrvaških Baboničev, s katerimi je bil prav tako sorodstveno povezan¹⁷². Prav s pomočjo slednjih je Henrik leta 1313 uspelo, da je patriarha, kateremu je predtem zasedel njegove gradove Lož, Postojno, Sacile, Caneva, Tržič (Monfalcone), Tricesimo, Rtinj, Chiusa, Tolmezzo, Fagagna in San Vito, prisilil v sklenitev miru, s katerim je patriarh imenoval Henrika za dobo petih let za furlanskega generalnega glavarja in mu prepustil vse svoje dohodke in sodišča, od katerih pa je Henrik nato pustil patriarhu letno le 3000 mark dohodkov¹⁷³. Za patriarha so to seveda bili nevzdržni pogoji in že naslednje leto je prišlo, verjetno s posredovanjem avstrijskega vojvode Friderika Lepega, do revizije sporazuma, tako da je Henrik vrnil patriarhu zasedene gradove, dohodke in sodišča, ta pa ga je imenoval za dosmrtnega generalnega glavarja z letnimi dohodki 1200 mark¹⁷⁴. 1315 je nato umrl patriarh Otobono in goriški grof je kot generalni glavar v času sedisvakance, ki je v bistvu trajala kar do 1319, takorekoč sam vodil upravo Patrie¹⁷⁵.

Leto 1319 pa je bilo odločilno zlasti v okviru njegove državne politike, kjer je v boju za nemški prestol po dvojniki volitvah 1314 ves čas stal ob strani Friderika Lepega. 3. aprila 1319 je v Gradcu obnovil svojo zvezo s kraljem Friderikom¹⁷⁶, ta pa mu je še isti dan predal *regimen et gubernaculum* nad mestom in grofijo Conegliano ter distrikto mesta Trevisa¹⁷⁷. Še pred koncem leta mu je vrata odprla tudi Padova, tako da se je v neki listini, ki jo je izdal 5. decembra 1319 v Trevisu, že lahko označil kot *der stet ze Padaw und ze Terveis und irer gebiet gemeiner vicari des richs*¹⁷⁸. S tem je praktično vladal na ogromnem prostoru od Brente pa do hrvaške meje na Kolpi in od Pustertala do Kvarnerja. Toda nenadna in povsem nepričakovana

¹⁶⁸ JULIANUS, *Annales Foroilienses* (ed. W. ARNDT), MGH Scriptores XIX, Hanoverae 1864, 208; S. RUTAR, *Zgodovina Tolminskega*, Gorica 1882, 50 sl.; M. KOS, *Urbarji Slovenskega primorja I* (Urbar tolminske gastaldije iz 1377), *Viri za zgodovino Slovencev 2*, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 2, Ljubljana 1948, 41.

¹⁶⁹ JULIANUS, prav tam; VENUTI, *La politica italiana*, 102 sl.

¹⁷⁰ 1301 je to bilo 1000 mark malih veronskih denarjev na mesec, pri čemer so šli vsi stroški, ki bi nastali v zvezi z obrambo Furlanije na račun oglejske cerkve (V. JOPPI, DG, AT XII, št. 3, str. 282 sl.). Za ilustracijo navedimo, da so bili 1276 na to vsoto ocenjeni dohodki završniškega gospostva v Istri (P. ŠTIH, *K zgodovini nižjega plemstva*, 550). 1310 naj bi znažali 3000 mark letno (C. CZOERNIG, *Das Land Görz*, 531). Za dohodke 1314 oz. 1315 glej spodaj opombi 173 in 174.

¹⁷¹ Glej P. PASCHINI, *Storia II*, 201 sl.

¹⁷² Glej M. KOS, *Odnosaji medju goričkim grofovima i hrvatskim plemstvom u srednje vijeku*, *Vijesnik hrv. -slav. -dalm. arkiva* 19, 1917, 2 sl.

¹⁷³ JULIANUS, *Annales Foroilienses*, 218 (... *facta fuit concordia inter eos, ita quod dominus comes factus fuit capitaneus per quinque annos et omnes reditus patriarchatus et garrum habere debebat, ita quod patriarcha nihil habebat agere, nisi accipere a domno comite tria millia marcarum in determinatis taxis*...). Glej še C. CZOERNIG, *Das Land Görz*, 313; P. PASCHINI, *Storia II*, 215-217.

¹⁷⁴ JULIANUS, *Annales Foroilienses*, 219; C. CZOERNIG, *Das Land Görz*, 313 sl.; A. VEIDER, *Die politischen Beziehungen*, 67.

¹⁷⁵ C. CZOERNIG, *Das Land Görz*, 532.

¹⁷⁶ H. WIESSNER, *MDC VIII*, št. 471, 472.

¹⁷⁷ H. WIESSNER, *MDC VIII*, št. 473.

¹⁷⁸ H. WIESSNER, *MDC VIII*, št. 508. Glede predzgodovine teh dogodkov glej C. CZOERNIG, *Das Land Görz*, 534 sl.; G. VENUTI, *La politica italiana*, 115 sl.; J. RIEDMANN, *Die Beziehungen*, 329 sl.

Henrikova smrt 23. aprila 1323¹⁷⁹ je naredila konec vsem velikim načrtom ter pahnila njegove dežele in goriško hišo v veliko krizo, iz katere se ni nikoli pobrala. Iz svojega drugega zakona s hčerko bavarskega vojvode Beatrikso je zapustil le nekaj mesecev starega sina Ivana Henrika in začelo se je dolgo obdobje skrbnštva, v katerem so bile izgubljene vse njegove pridobitve v severni Italiji in Goriški so bili z Brente potisnjeni nazaj na Sočo. Do vključno Henrika II. so goriški grofje v politiki vedno igrali aktivno vlogo, nova situacija pa jih je postavila v vlogo statistik v igri okoliških velikih sil, v kateri so ostali vse do svojega propada 1500. Henrik II. je bil poleg Majnharda IV. nedvomno najsposobnejši član goriške grofovske hiše in v svojem času gotovo eden najmogočnejših knezov na jugu nemške države. Njegove blagajne so bile vedno polne in njegova velika vojaška moč, ki je bila sestavljena iz kontingentov iz njegovih dednih posestev¹⁸⁰, vedno pripravljena za boj. Prebivalcem Gorice, po kateri se je imenoval njegov rod, pa bo ta veliki knez ostal v spominu predvsem po tem, da je temu trškemu naselju leta 1307 podelil privilegij in ga s tem povzdignil v mesto¹⁸¹.

Kot je bilo povedano na začetku tega kratkega pregleda politične zgodovine goriških grofov je H. Wiesflecker v svoji že večkrat citirani razpravi zelo podrobno in poglobljeno obdelal prav več kot poldrugo stoletje trajajoče propadanje goriške moči. Če k temu navedemo še razpravo M. Wutteja o habsburški pridobitvi goriških posesti¹⁸² in obsežni knjigi F. Cusina o severovzhodnem italijanskem prostoru v evropski politiki v 14. in 15. stoletju¹⁸³, nam na tem mestu, razen nekaj glavnih akcentov, ni potrebno ponovno predstavljati te problematike.

Gledano iz perspektive goriških grofov - pa ne samo njih -, so bili Habsburžani tista politična sila, ki je odločilno vplivala na njihovo usodo v vsem času od prve polovice 14. stoletja pa do propada 1500. Ko je bila po njihovem izumrtju 1500 potegnjena črta pod njihovo zgodovino, so vse nekdanje goriške posesti, ki so jih različne veje goriških grofov izgubljale ob različnem času, imele namreč en sam skupni imenovalec - Habsburžane, ki so si s svojo sposobnostjo v več generacijah in obdobju, dolgem skoraj 170 let, znali pridobiti kompletno dediščino goriške hiše. Najprej so dedovali po majnhardinski liniji goriških grofov. Ko je aprila 1335 umrl brez moških potomcev koroški vojvoda Henrik, zadnji sin Majnharda IV., so si Habsburžani najprej pridobili vojvodino Koroško in Kranjsko s Slovensko marko, ki so jo Tirolsko-goriški imeli od njih v zakupu. 1363 so temu dodali še Tirolsko. V vmesnem času se je albertinska linija, ki so jo po smrti Ivana Henrika (1338), sina Henrika II., predstavljali le sinovi Alberta III., razdelila 1342 na ožjo goriško vejo s Henrikom III. in Majnhardom VII., katerima je pripadla goriška posest v Pustertalu, na Koroškem, v Furlaniji in na Krasu, in istrsko vejo z najstarejšim izmed treh bratov, Albertom IV., ki je dobil goriška posestva v Istri in v Slovenski marki ter Beli krajini¹⁸⁴. Na podlagi dedne pogodbe, ki jo je 1364 sklenil z Albertom IV. politično genialni vojvoda Rudolf IV., so Habsburžani že 1374 dedovali še goriška posestva v Istri in na Dolenjskem¹⁸⁵. Na nitki pa je v tem času viselo tudi preživetje ožje goriške veje, saj je od moških predstavnikov goriških grofov živel le še Majnhard VII. Tudi ta se je prvotno povezal s Habsburžani in je svojo hčerko Katarino zaročil z Rudolfovim bratom Leopoldom. Ko pa je ta zaradi političnih interesov razdril zaroko in se poročil z Viridis Visconti, je Majnhard pretrgal s Habsburžani in 1372 Katarino, ki jo je naredil za univerzalno dedinjo, poročil z

¹⁷⁹ V. JOPPI, DG, AT XIII, št. 84.

¹⁸⁰ Primerjaj plačilne poimenske sezname kontingentov, ki so pomagali Padovancem 1319 in 1324 in jih je objavil J. RIEDMANN, *Die Beziehungen*, priloga št. 5, 6 in DEGLI AZONI AVOGARI RAMBALDO, *Liberalis de Levada Tabellionis Tarvisinum Civile Bellum, sive de conjuratione aliquot Tarvisinorum Civium in Patriam*. *Opusculum inscriptum: De Proditione Tarvisii. Memorie del Beato Enrico morti in Trivigi l'anno MCCCXV*, Venezia 1760, 199, po katerem je kontingent goriškega grofa Henrika II. štel kar 1000 težkih in lahkih konjenikov (*comes Goritie...habuit de Civitate et districtu Tarvisii, de Goricia et Luanae et aliis suis terris circumstantibus quingentos equites galeatos et quingentos balisterios et pedites infinitos*).

¹⁸¹ Objava F. KOS, *Najstarejši statut mesta Gorice*, Carniola n. v. 7, 1916, 283, 284; glej še V. MELIK, *Mesto (civitas) na Slovenskem*, ZČ 26, 1972, 314 sl., in B. OTOREPEC, *Srednjeveški pečati in grbi*, 222.

¹⁸² M. WUTTE, *Die Erwerbung*, 282 sl.; gl. tudi C. THOMAS, *Kampf*, 1 sl.

¹⁸³ F. CUSIN, *Il confine orientale I, II*. Od italijanske historiografije gl. še: ISTI, *Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X*, MSF 33-34, 1937-1938, 81 sl.; G. VENUTI, *La lenta agonia della Contea di Gorizia*, SG 19, 1956, 57 sl.

¹⁸⁴ Delilna pogodba iz 1342 je v celoti objavljena v H. WIESSNER, MDC X, št. 161.

¹⁸⁵ HHSAW, SSL, 1364, VI. 6., Dunaj; W. LEVEC, *Die krainischen Landhandfesten. Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte*, MIOG 19, 1898, 300, št. 4.

bavarskim vojvodo Ivanom. Proti vsem pričakovanjem pa je Majnhardu VII. na njegova stara leta druga žena rodila 1376 najprej Henrika IV. in nato še Ivana Majnharda.

Toda politična kriza je bila odstranjena le za kratek čas. Po Majnhardovi smrti 1385, v času skrbništva nad mladoletnima goriškima grofoma, so bavarski vojvode postavili zahtevo po tretjini goriških posesti, ki so jim pripadale preko Katarine, in grozila je nevarnost, da bo Goriška grofija razpadla. Da se to ni zgodilo, gre zasluga goriškemu plemstvu, ki se je prav v tem času že začelo razvijati v deželne stanove, saj jim je že šla pravica do privolitve glede pobiranja izrednih davkov. Na pogajanjih med Bavarci in skrbnikom mladoletnih goriških grofov, krškim škofom Ivanom, je namreč bilo leta 1390 dogovorjeno, da se bavarskim vojvodom kot odškodnina za tretjino goriških posesti plača 100.000 guldnov, vendar je krški škof za realizacijo tega dogovora in razpis izrednega davka rabil soglasje goriških deželnih stanov¹⁸⁶, ki ga je očitno tudi dobil. Prvo polovico 15. stoletja označuje v politiki goriških grofov balansiranje med habsburško in celjsko-luksemburško silo, ki se je v celjski nasledstveni vojni po umoru zadnjega Celjana Ulrika II. 1456 za goriške grofe tragično končalo. Fajda, ki jo je goriški grof Ivan kot eden od pretendentov na celjsko dediščino povedel proti glavnemu pretendentu cesarju Frideriku III., se je za Goriške katastrofalno končala 25. januarja 1460 z mirom v Požarnici¹⁸⁷, v katerem so izgubili vsa svoja koroška posestva vzhodno od lienških klavž z Lienzem in rezidenčnim gradom Bruckom vred, tako da jim je severno od Karavank in Dolomitov ostal le še Pustertal med mülhbaškimi in lienškimi klavžami. Goriškim je nato vendarle uspelo pridobiti nazaj Lienz in tudi grad Bruck nad njim, na katerem je večino svojega življenja prebil zadnji član iz rodu goriških grofov, grof Leonhard. Tam je 12. aprila 1500 tudi umrl in že 20. aprila je ljubljanski glavar z avstrijskimi silami zasedel goriški grad ter v imenu cesarja Maksimilijana prevzel celo Goriško grofijo.

¹⁸⁶ G. CORONINI, Gli stati provinciali goriziani nell'era comitale, Atti del Convegno per il centenario della nascita di Pier Silverio Leicht e di Enrico del Torso, Udine 1977, 44 (objava listine); gl. še M. WÜTTE, Die Erwerbung (priloge).

¹⁸⁷ H. WIESSNER, MDC XI, št. 340; J. RAINER, Der Frieden von Pasarnitz 1460, Carinthia I 150, 1960, 175 sl.

Zusammenfassung

DIE GRAFEN VON GÖRZ

Peter Štih

Am Ende des Investiturstreits begann ein Adelsgeschlecht sich nach Görz am mittleren Isonzo zu benennen, das im 13. und 14. Jahrhundert eine der bedeutendsten Rollen im äußersten Südosten des Deutschen Reiches spielte. Die Vorfahren der Grafen von Görz waren die bayerischen Ariboner, die am Ende des 10. und in der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts auch bayerische Pfalzgrafen waren. Ihre Besitzungen erstreckten sich auch in Oberkärnten, wo sie das Kloster in Millstatt stifteten und wo sich eines der Zentren ihres Grundbesitzes befand.

Bereits in der ersten Generation trägt der Vertreter dieses Geschlechts den Titel des Grafen von Görz (zum ersten Mal 1117), obwohl eine Grafschaft Görz noch nicht bestand, Görz selbst aber ein Teil der friulanischen Grafschaft und ein Lehen der Kirche von Aquileia war. In der Mitte des 13. Jahrhunderts fiel den Grafen von Görz das gesamte Erbe der Grafen von Tirol zu, in erster Linie die Grafschaft Tirol mit außerordentlich bedeutenden Alpenpässen zwischen Italien und Deutschland. Eine natürliche Folge davon war, daß sie ihre Titulatur um den Titel der Grafen von Tirol erweiterten. Der dritte gräfliche Titel, den die Grafen von Görz führten, war der der Pfalzgrafen von Kärnten. Die Grafen von Görz führten bereits in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts den Pfalzgrafen-Titel, damals allerdings als Nachkommen der vertriebenen bayerischen Pfalzgrafen, ohne daß damit irgendwelche Sonderrechte verbunden gewesen wären. Seit dem ersten Drittel des 14. Jahrhunderts kommt in ihrer Titulatur der Titel des Kärntner Pfalzgrafen vor. Das Kärntner Palatinat war ein landesfürstliches Lehen, das die Habsburger als Kärntner Herzöge 1339 den Grafen von Görz verliehen, und wenigstens im Prinzip hatte der Pfalzgraf das Recht, über den Herzog Recht zu sprechen, wenn dieser auf dem Herzogsstuhl saß (am Tage der Einsetzung des Herzogs).

Das wichtigste Amt, das bereits die erste Generation der Grafen von Görz innehatte, war das Erbvogtrecht über das Patriarchat von Aquileia. Die Gerichtsbarkeit, die von einem Vogt ausgeübt wurde, bedeutete eine wichtige Einnahmequelle und die Erlangung der Rechte in der hohen Gerichtsbarkeit. Doch allem Anschein nach war Görz mit der weiteren Umgebung als Lehen der Agleier Kirche ein Dienstlehen des Agleier Vogts, und es wurde gerade von diesem Amt in den Besitz der Grafen von Görz überführt. Nach dem Aussterben der Grafen von Tirol gelang es ihnen, noch die Vogtei über die Bistümer Brixen und Trident zu erlangen, bereits seit Ende des 12. Jahrhunderts waren die Grafen von Görz auch Vögte im Bistum Poreč (Parenzo) in Istrien, worauf auch ihr Besitz in Pazin (Pisino, Mitterburg) mit Umgebung zurückzuführen ist.

Im Jahre 1271 wurde das Görzer Grafenhaus in zwei Linien aufgeteilt: in die albertinische und in die meinhardinische. Die beiden Brüder teilten das gesamte Görzer Erbe derart, daß Meinhard der gesamte Besitz westlich vom Pustertal (Tirol) zufiel, Albert behielt aber den gesamten restlichen Görzer Besitz. Meinhard wurde 1286 Kärntner Herzog, was ihm auch den Titel eines Reichsfürsten einbrachte. Die albertinische Linie erlangte diesen Titel erst unter den Königen und Kaisern aus der Dynastie der Luxemburger in der Mitte des 14. Jahrhunderts.

Landbesitz bedeutete im Hoch- und Spätmittelalter die eigentliche Macht und Gewalt. Auf dem Höhepunkt ihrer Macht, in der zweiten Hälfte des 13. und im ersten Viertel des 14. Jahrhunderts, erstreckte sich der Besitz der Grafen von Görz – in Form von Alloden, Lehen und Rechten – über ein weitgestrecktes Gebiet von den Quellen von Inn und Etsch im Nordwesten, entlang dem Pustertal und der Drau zu den Karnischen und Julischen Alpen und dann in einem breiten Streifen an Isonzo und an Wippach entlang, über den Karst nach Inneristrien und an dessen Ostküste bis zur Adria. Doch dieses gewaltige Dominium wurde nie in ein festes Ganzes eingebunden. Bereits geographisch gesehen, wurde dieser Besitz durch die Karawanken und Dolomiten in zwei Teile getrennt. In territorialer Hinsicht war dieser Raum mit Besitzungen anderer Herren durchsetzt.

Der ursprüngliche Kern der Görzer Besitzungen lag im heutigen Oberkärnten und in Osttirol. Durch die Besitzerweiterungen kontrollierten sie bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts den überwiegenden Teil des Gebietes zwischen Lienz und Spittal. Ihnen gehörte das gesamte Mölltal, der überwiegende Teil des Gailtals und ein großer Teil des Drautals. Am mittleren Isonzo mit Zentrum in Görz befand sich ein wichtiger Komplex ihrer Besitzungen. Bereits in dieser frühesten Zeit, im 12. Jahrhundert, mußten sie wenigstens einen Teil ihrer Besitzungen in Friaul erlangt haben, die sich auch westlich des Tagliamento erstreckten. Älteren Datums ist auch der Görzer Besitz am Karst, der bereits im 12. Jahrhundert erwähnt wird und gut ein Jahrhundert später bereits arrondiert wurde, werden doch damals dort bereits alle Görzer Hauptburgen am Karst erwähnt. Ihnen gehörte auch der überwiegende Teil der Goriška brda (Coglio), wo eine überraschend große Zahl der Görzer Ministerialen saß. Ihre Besitzungen in Istrien begannen sie erst am Ende des 12. Jahrhunderts zu gewinnen, vor allem auf Kosten des Patriarchats von Aquileia, und am Anfang des 14. Jahrhunderts beherrschten sie beinahe das gesamte Inneristrien. Später, im letzten Viertel des 14. Jahrhunderts, erlangten die Grafen von Görz den Besitz in Krain, in der Windischen Mark und in der Bela Krajina.

Dieses gewaltige Dominium ist jedoch nie zu einem festen Land zusammengewachsen, das von den Grafen von Görz als Landesfürsten regiert worden wäre. Die geographische, possessive, rechtliche und nicht zuletzt auch ethnische Zersplitterung ihres Dominiums war nämlich doch zu groß. Das führte unter anderem auch dazu, daß aus ihrem Besitzkomplex sogar vier Länder entstanden sind: Die vordere Grafschaft Görz mit Zentrum in Lienz, das engere Görz mit Zentrum in Görz, die Grafschaft Pazin/Pisino/Mitterburg mit Zentrum in Pazin in Istrien sowie die Grafschaft in der Windischen Mark und der Bela Krajina mit Zentrum in Metlika/Mörtlting, von denen noch das engere Görz als eine besondere Verwaltungs- und Verfassungseinheit in die Neuzeit fortdauern sollte.

Bei dieser Übersicht des Görzer Landbesitzes müssen noch diejenigen Rechte der Grafen von Görz erwähnt werden, die sie als Landesfürsten ausübten, und für sie eine bedeutende Einnahmequelle bedeuteten: die Regalien. Der Höhe der Einnahmen nach war das Zollregal am bedeutendsten. Es brachte ihnen Einnahmen von den Mautstellen auf dem Görzer Dominium, das Grenzen zum italienischen, deutschen und pannonischen Raum hatte. Deren Zahl war nicht unbedeutend. In einem engen Zusammenhang mit dem Zollregal stand das Straßenregal. Den Grafen von Görz stand das Geleitrecht auf Straßen zu, die Friaul mit den österreichischen Ländern verbanden. Bereits im ersten Drittel des 13. Jahrhunderts besaßen sie auch das Münzregal und damit das Recht, eigenes Geld zu prägen. Einnahmen flossen ihnen auch von anderen Regalien (Berg-, Jagd-, Wald-, Flußregal) zu.

Diese Abhandlung ist ein Kapitel aus dem Buch *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*, das 1994 das Wissenschaftliche Institut der Philosophischen Fakultät in der Buchreihe *Razprave Filozofske fakultete* mit finanzieller Unterstützung des Historischen Vereins Slowenien (das Buch ist auch in *Zbirka Zgodovinskega časopisa* Buchreihe eingeschlossen) aufgelegt hat.